

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ
БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ
МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА ХИЙХ, МЭРГЭЖЛИЙН
ЗӨВЛӨХ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ
ТАЙЛАН

УЛААН ТАЙГЫН
ДАРХАН ЦААЗАТ ГАЗАР

БАЙГАЛЬ ОРЧИН,
АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ЯАМ

**БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ
СУДАЛГАА ХИЙХ, МЭРГЭЖЛИЙН ЗӨВЛӨХ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ
НЭГДСЭН ТАЙЛАН**

**УЛААН ТАЙГЫН
ДАРХАН ЦААЗАТ ГАЗАР**

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН “БИОЛОГИЙН ОЛОН
ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА ХИЙХ, МЭРГЭЖЛИЙН ЗӨВЛӨХ
ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭХ” дэд төсөл (№ 16-B005)

Захиалагч:

**Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам
“Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд
дасан зохицох” төсөл**

Санхүүжүүлэгч:

Германы Засгийн газар ба KfW хөгжлийн банк

Үндсэн гүйцэтгэгч:

Монголын шувуу судлалын нийгэмлэг

Судалгаанд оролцож, хамтран ажилласан:

**Монгол улсын их сургууль
Шинжлэх ухааны академи
Монголика консалтинг
Тусгай хамгаалалттай газрын захиргаа**

Улаанбаатар 2016

Гарчиг

Улаан тайгын дцг-ын тухай товч танилцуулга.....	5
Судалгааны зорилго.....	5
Талархал	6
НЭГ. СУДАЛГААНЫ БАГИЙН БҮРЭЛДЭХҮҮН.....	7
1.1 Судалгаа гүйцэтгэсэн хугацаа	7
ХОЁР. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ	8
2.1 Тулын судалгааны арга, аргачлал	8
2.2 Халиун бугын судалгааны арга, аргачлал	8
2.3 Хөхвөр олбийн судалгааны арга, аргачлал.....	9
ГУРАВ. СУДАЛГААНЫ ТАЛБАЙ, ТҮҮНИЙ ХЭМЖЭЭ, ОНЦЛОГ.....	9
ДӨРӨВ. ТҮЛХҮҮР ЗҮЙЛИЙН СУДАЛГАА.....	11
4.1 Тул	11
4.2 Халиун буга.....	16
4.3 Хөхвөр олби	22
ТАВ. ЗҮЙЛИЙН УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТӨНД ЭМЗЭГ БАЙДАЛ.....	25
ЭШ ТАТСАН БҮТЭЭЛ	26
ХАВСРАЛТ УТ1. Судалгаанд холбогдох гэрэл зураг	27
ХАВСРАЛТ УТ2. Улаан тайгын УТХГ-ЫН ХОЁР НУТАГТАН, МӨЛХӨГЧИД, ШУВУУ, ХӨХТНИЙ ЗҮЙЛИЙН ЖАГСААЛТ	28
ХАВСРАЛТ УТ3. Улаан тайгын ДЦГ-ын түлхүүр зүйлийн судалгааны замнал ба бүртгэл	43

Товчилсон үгс:

БОАЖЯ	Байгаль орчин аялал жуулчлалын яам
БОНХАЖЯ	Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын яам
БНГ	Байгалийн нөөц газар
БЦГ	Байгалийн цогцолбор газар
ДБХХ	Дэлхийн байгаль хамгаалах холбоо
ДЦГ	Дархан цаазат газар
МУИС	Монгол улсын их сургууль
МШСН	Монголын шувуу судлалын нийгэмлэг
НҮБ	Нэгдсэн үндэстний байгууллага
ТББ	Төрийн бус байгууллага
ТХГН	Тусгай хамгаалалттай газар нутаг
ТХГНУГ	Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн удирдлагын газар
ШУА	Шинжлэх ухааны академи
УТХГ	Улсын тусгай хамгаалалттай газар
УТДЦГ	Улаан тайгын дархан цаазат газар
УТУТХГ	Улаан тайгын улсын тусгай хамгаалалттай газар
УТ	Улаан тайга

УЛААН ТАЙГЫН ДЦГ-ЫН ТҮЛХҮҮР ЗҮЙЛ

- **Тул**
- **Халиун буга**
- **Хөхвөр олби** (нэмэлтээр)

Улаан тайгын ДЦГ-ын тухай товч танилцуулга

Улаан тайгын дархан цаазат газар нь Хөвсгөл аймгийн Улаан-Уул, Баянзүрх сумдын нутгийг хамардаг. Анх 2003 онд Байгалийн цогцолборт газрын ангиллаар улсын тусгай хамгаалалтад авсан. Түүнчлэн 2011 онд газар нутгийг өргөтгөж 434,900 га талбайг ангилал дээшлүүлэн дархан цаазат газар болгосон.

Тус ДЦГ нь Хөвсгөлийн мужийн баруун захад орших бөгөөд Хөг бүсийн голын сав дагуух өндөр уул нурууд, голуудын хөндий хосолсон нутаг хамрагдана. Энд бараг уртрагийн дагуу сунаж тогтсон сарьдаг бүхий өндөр сүрлэг гурван нуруу орших ба эдгээрийг нийтэд нь Улаан тайгын нуруу гэнэ. Улаан тайгын нурууны уулын системд Дунд Доод Тайгас, Бэлчир уул, Ногоон тайга, Донголууд, Онголог, Лам тайга зэрэг далайн түвшнөөс дээш 2400-3300 м өргөгдсөн уулс орно. Хөвсгөлийн мужийн баруун хэсгийн эртний мөстлөгүүдийн цөмийн нэг төдийгүй дэлхийн цэвэр усны нөөцийг агуулсан Енисей мөрөн, Сэлэнгэ мөрөн, Байгаль нуурын усны эх булаг болдгоороо онцлог юм.

Улаан тайгаас Дэлгэрмөрөн, Бус, Хөг, Мунгараг, Гуна гэсэн томоохон 5 гол болон 300-аад нуур эх авч, сүлжилдэн дэлхийн 10 том мөрний нэг болох Енисейг бүрдүүлдэг.

УТДЦГ-т нэн ховор, ховор амьтад болох хүрэн байвгай, ойн булга, нохой зээх, баданга хүдэр, халиу буга, бор гөрөөс, хандгай, зэрлэг гахай, алтайн чачуулан, үен, дагуур огдой, тарвага, бор туулай, хэргэлзий оготно болон өндөр уулын янгир ямаа, суусар, булга, тайгын огдой зэрэг амьтад амьдрахаас гадна гол мөрөн, нуур усны сүлжээ нягт учраас гадаргын усны болон чийглэг орчны хөхтөн амьтан болох голын халиу, усны булга, усч гэрэлзгэнэ зэрэг амьтад бий (Улаан тайгын Улсын тусгай хамгаалалттай газруудын менежментийн төлөвлөгөө (2016-2020), 2015).

Судалгааны зорилго

Монгол-Германы Засгийн газрын хооронд 2013 онд байгуулсан буцалтгүй тусламжийн хэлэлцээрийн хүрээнд KfW хөгжлийн банкаар дамжуулан Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамнаас хэрэгжүүлж буй “Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох” төслийн дэд төсөл хэрэгжүүлэх Төв, Хангай, Зүүн бүсийн нийт 11 хамгаалалтын захиргаанд харьяалагдах 15 тусгай хамгаалалттай газар (Дорнод Монгол, Зэд Хантай Бүтээлийн нуруу, Онон-Балж, Орхоны Хөндий, Отгонтэнгэр, Тарвагатайн нуруу, Улаан тайга, Хангайн нуруу, Хан Хэнтий, Хустайн нуруу, Горхи-Тэрэлж, Монгол Дагуур, Тосонхулстай, Хорьдол Сарьдаг, Тэнгис Шишгэд)-ын биологийн олон янз байдлын түлхүүр зүйл буюу хамгааллын үнэт (зорилтот) зүйлийг тодорхойлох зорилготой суурь судалгааг гүйцэтгэв.

Улаан Тайга ДЦГ-ын хээрийн судалгаа нь түлхүүр зүйл (тул, халиун буга, хөхвөр олби) болох 3 зүйлийн тархац, байршил, тоо толгойн өнөөгийн төлөв байдлыг судлан тогтоож суурь судалгааны материал бүрдүүлэх, мониторинг судалгааны талбай сонгох болон арга зүйг системтэй боловсруулах үндсэн зорилготой байв.

Талархал

Энэхүү хээрийн судалгааг амжилттай хийж гүйцэтгэхэд чин сэтгэлээсээ тусалж дэмжсэн болон хээрийн судалгааны багт ажилласан Улаан тайгын улсын тусгай хамгаалалттай газрын захиргаа болон тулын судалгаа хамтран хийсэн Nomadic journeys ХХК-ний дараах нэр дурдсан хүмүүст гүн талархал илэрхийлье. Үүнд:

- Ж. Төмөрсүх (Улаан тайгын УТХГ-уудын хамгаалалтын захиргааны дарга)
- Ө. Нямгэрэл (Улаан тайгын ДЦГ-ын Ойн судалгаа хариуцсан мэргэжилтэн)
- Г. Даваацэрэн (Улаан тайгын ДЦГ-ын судалгаа хариуцсан мэргэжилтэн)
- Г. Баасан (Улаан тайгын ДЦГ-ын нягтлан бодогч)
- Д. Лхагважав (Улаан тайгын ДЦГ-ын нярав)
- О. Бямбаа (Хорьдол Сарьдагийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- Д. Ням-Очир (Хорьдол Сарьдагийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- Б. Далайбаяр (Улаан тайгын ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- Б. Болдбаатар (Улаан тайгын ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- С. Ренчиндаваа (Хорьдол Сарьдагийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- Х. Баярхүү (Тэнгис-Шишгэдийн БЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- М. Одхүү (Тэнгис-Шишгэдийн БЦГ-ын байгаль хамгаалагч)

НЭГ. СУДАЛГААНЫ БАГИЙН БҮРЭЛДЭХҮҮН

1.1 Багийн үндсэн бүрэлдэхүүн:

- Ж. Мөнх-Эрдэнэ (Монголын шувуу судлалын нийгэмлэгийн судлаач)
- Б. Оюунтуяа (Монголын шувуу судлалын нийгэмлэгийн судлаач)
- Б. Цэвээнпүрэв (Монголика консалтинг ХХК-ийн судлаач)
- Г. Хүдэрчулуун (МУИС-ийн Шинжлэх ухааны сургуулийн Биологийн 4-р түвшний оюутан)
- Г. Батнямсүрэн (Жолооч)

1.2 Байгаль хамгаалагч, байгаль орчны байцаагчид:

- Ө. Нямгэрэл (Улаан тайгын ДЦГ-ын Ойн судалгаа хариуцсан мэргэжилтэн)
- Б. Далайбаяр (Улаан тайгын ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- Б. Болдбаатар (Улаан тайгын ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- Х. Баярхүү (Тэнгис-Шишгэдийн БЦГ-ын байгаль хамгаалагч)
- М. Одхүү (Тэнгис-Шишгэдийн БЦГ-ын байгаль хамгаалагч)

Зураг УТ1. Улаан тайгын ДЦГ-ын түлхүүр зүйлийн судалгаа гүйцэтгэсэн багийн бүрэлдэхүүн Соёо толгой дээр. Зүүн гар талаас: Б. Болдбаатар (УУТХГ), Б. Далайбаяр (УУТХГ), Б.Отгонбаяр, Г.Хүдэрчулуун (МШСН)

Судалгаа гүйцэтгэсэн хугацаа

Улаан тайгын дархац цаазат газрын нутаг дэвсгэрт тул, халиун бугын тархац, тоо толгойн хээрийн судалгааг 2016 оны 8-р сарын 14-өөс 8-р сарын 26-ны хооронд хийж гүйцэтгэв. Халиун бугын судалгааг аргачлалын дагуу морь болон явганаар, тулын судалгааг Nomadic journeys ХХК-ны завь болон хөтөч, жуулчдын тусламжтайгаар гүйцэтгэв.

ХОЁР. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

2.1 Тулын судалгааны арга, аргачлал

Цэгэн ажиглалтыг хийхдээ голын хэсгийг өргөн талбайгаар харах боломжтой өндөр эрэг, хадан хясаа болон намхан эрэгтэй хэсэгт загасны хөдөлгөөнийг сайтар ажиглах боломжтой байрлалыг сонгон авч ажиглалт хийлээ. Ажиглалтыг 2-4 цаг хийсэн ба загаснаас 10-50 м зайд явуулах нь тохиромжтой. Ажиглалтын үед загасны идэвх, хөдөлгөөн, амьдрах орчны талаарх бичиглэлийг ажиглалтын хуудасны дагуу тэмдэглэсэн ба барьсан тохиолдолд биеийн урт, өргөн, жинг хэмжиж, гэрэл зургийг аван даран даруй буцааж тавилаа.

Ажиглалтын үед Фолорайз нүдний шил, дуран, монгол орны загас тодорхойлох бичиг, 2 метрээс багагүй өндөртэй "А" хэлбэрийн шат, GPS, зай хэмжигч, температур хэмжигч, зургийн аппарат, туузан метр, гар жин зэрэг багажийг ашиглав (Хавсралт ЕБ2).

2.2 Халиун бугын судалгааны арга, аргачлал

Халиун тархац, байршил, тоо толгой, нягтшилын хээрийн судалгаанд ШУА-ийн Ерөнхий болон сорилын биологийн хүрээлэнгийн эрдмийн зөвлөлөөр хэлэлцэж баталсан "Байгалийн амьтан, ургамлын мониторинг судалгааны нэгдсэн арга зүй" (Биологийн хүрээлэн, 2015), Б.М.Житковын нэрэмжит Бүх Оросын агнуурын аж ахуй, үслэг ан судлалын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгээс гаргасан "Учёты и ресурсы охотничьих животных России" (Киров-Ижевск, 2009) зэрэг аргачлалуудыг ашиглав. Энэ судалгаанд шугаман замналын арга болон цэгэн ажиглалтын арга гэсэн 2 үндсэн аргыг газар орны нөхцөлд тохируулан хослон хэрэглэв. Шугаман замналын аргыг ялгаатай амьдрах орчин бүрт хэрэглэсэн бөгөөд үүний гол аргачлал нь тодорхой урт, өргөнтэй маршрут хийж, түүний явцад харсан амьтан хүртэлх зай, өнцөг, тоологчийн тухайн агшинд зогсож буй цэгийн солбицол болон бусад мэдээллийг нэг бүрчлэн урьдчилан бэлтгэсэн хүснэгтэд бичлээ. Харин цэгэн ажиглалтын арга нь тодорхой нэг өндөрлөг харууцтай газрыг сонгоод түүн дээрээ тодорхой хугацаанд сууж дурандах замаар амьтдыг тоолдог арга. Бид Улаан тайгын ДЦГ-ын халиун бугын судалгаанд шугаман замналын болон цэгэн тооллогын аргыг хослуулан хэрэглэж тоо толгой, нягтшилыг тооцов.

Ойн экосистемийн битүү орон зайд байршин амьдардаг туруутан амьтдын тархац, байршил, тоо толгойг тооцон гаргахад тэдгээрийн амьдрах орчиндоо үлдээсэн элдэв ул мөр маш чухал мэдээлэл болж өгдөг. Тиймээс эдгээр амьтдын хувьд дээрх ул мөрөөр нь тухайн амьтны тархац, тоо толгойг тооцоолж гаргадаг нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн судалгааны арга зүй ч байдаг. Харин энэ удаад бид УТХГ-уудын нутагт судалгаа хийхдээ түүний шинэ ялгадас, шинэ мөр, шинэ хэвтэр зэрэг элдэв ул мөрийн мэдээлэл цуглуулан түүнд задлан шинжилгээ боловсруулалт хийх замаар тэдгээрийн тоо толгойг тооцож гаргасан болно (Хавсралт ЕБ2).

2.3 Хөхвөр олбийн судалгааны арга, аргачлал

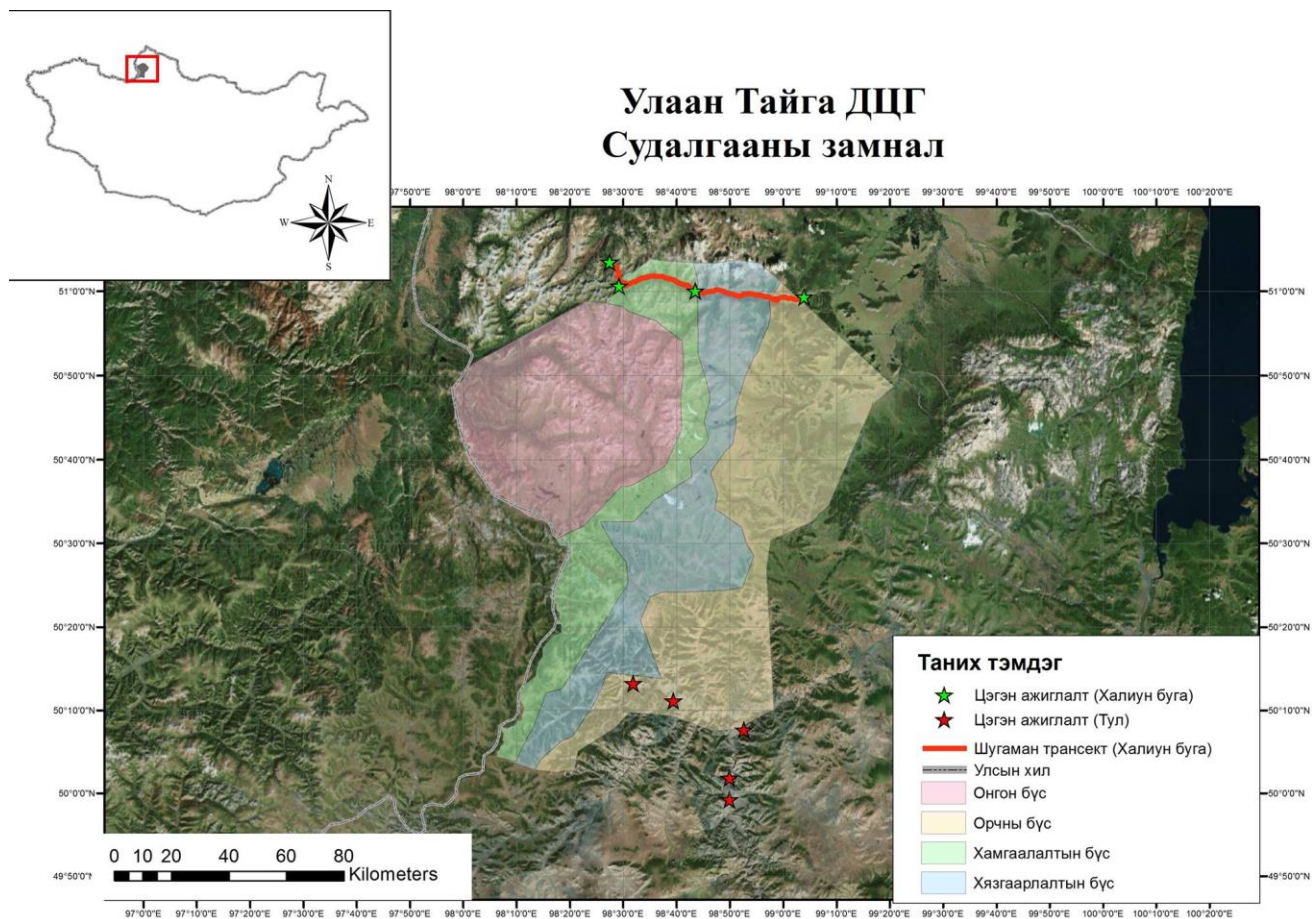
Хөхвөр олбийн тархац, байршил, тоо толгой, нягтшилын хээрийн судалгаанд ШУА-ийн Ерөнхий болон сорилын биологийн хүрээлэнгийн эрдмийн зөвлөлөөр хэлэлцэж баталсан “Байгалийн амьтан, ургамлын мониторинг судалгааны нэгдсэн арга зүй” (Биологийн хүрээлэн, 2015) арга зүйг баримтлав. Хээрийн судалгаанд шугаман замналын арга болон дээж талбайн 2 аргыг газар орны нөхцөлд тохируулан хэрэглэсэн ба шугаман замналаар олбийн амьдрах орчинд нь тодорхой урт, өргөнтэй маршрут хийж, түүний явцад харсан амьтан хүртэлх зай, өнцөг, тоологчийн тухайн агшинд зогсож буй цэгийн солбицол болон бусад мэдээллийг нэг бүрчлэн урьдчилан бэлтгэсэн хүснэгтэд тэмдэглэв. Дээж талбайн арга нь ойд 200 м х 200 м талбай сонгож, талбай дахь модыг нэг бүрчлэн шалгаж хүснэгтийн дагуу мэдээллийг тэмдэглэлээ.

Шугаман замналыг мориор, дээж талбайд явганаар судалгаа хийв. Судалгааны явцад олби үүрлэх боломжтой моднуудыг цохиж, модны мөчир, хонгилыг сайн ажиглаж явлаа (Хавсралт ЕБ2).

ГУРАВ. СУДАЛГААНЫ ТАЛБАЙ, ТҮҮНИЙ ХЭМЖЭЭ, ОНЦЛОГ

Улаан тайгын дархан цаазат газар нь Хөвсгөлийн мужийн баруун захад орших бөгөөд Хөг, Бусын голын сав дагуух өндөр уул нуруу, голуудын хөндий хосолсон нутаг хамрагдана. Уртрагийн дагуу сунаж тогтсон сарьдаг бүхий өндөр сүрлэг нурууд орших ба эдгээрийг нийтэд нь Улаан тайгын нуруу гэнэ. Хамгийн өндөр цэг нь далайн түвшнээс дээш 3,351 м, дундаж өндөр нь 2,500-2,900 м, харьцах өндөр нь 1000 м-ээс дээш юм. Улаан тайгын дэвсгэр нутгийн гадарга нь адилхан өндөр уулын бүсэд орших Хорьдол-Сарьдагийн нуруунаас ихээхэн өвөрмөц ялгаатай юм. Энд өндөр уулын, уулын нугын, уулын тайгын босоо бүслүүр тод илрэх бөгөөд, тайгын бүсийн дээд хил 2,100-2,200 м өндрөөр зааглагдаж түүнээс дээш, хад асга бүхий ян сарьдаг сүндэрлэнэ. Улаан тайгын нуруунд мөсөөр хучигдмал талбай их байснаас мөсдлийн ул мөр болох морены толгод, мөсдлийн гаралтай жижиг нуур маш элбэг тархжээ (Мягмарсүрэн ба Намхай, 2012).

Бид халиун буга, хөхвөр олбийн хээрийн судалгааг Хөгийн голын ай савд 29,282 га, тулын судалгааг Дэлгэрмөрөн голын дагуу 120 км талбайд хийж гүйцэтгэв (газрын зураг УТ1).

Газрын зураг УТ1. Улаан тайгын ДЦГ-т түлхүүр зүйлийн судалгааны замнал

ДӨРӨВ. ТҮЛХҮҮР ЗҮЙЛИЙН СУДАЛГАА

4.1 Тул

Монгол нэр: Тул

Шинжлэх ухааны нэр: *Hucho taimen* \Pallas, 1773\

Англи нэр: Taimen

Онцлог шинж: Бие нь бүдүүн, уртавтар. Мөн хагас сар хэлбэртэй ба хар толбуудтай. Толгой дээр жижиг дугуй толботой. Ам тэгш, том эрүүтэй, тагнай бөх шүдтэй. Хажуу тал зэсэн улаан толботой, өөхий мөнгөлөг цагаан өнгөтэй. Нуруу боровтор бараан, өөхөн сэлүүртэй. Үржлийн үед хэвлий сүүлний сэлүүрүүд улаан ягаан өнгөтэй болдог. Залуу тулын биеийн хажуу 7-10 хар өнгийн хөндлөн судалтай. Хавар 5 сарын эхээр голын цөн түрэх үед хайрган ёроолтой, түргэн урсгалтай хэсэгт түрсээ шахна (Монгол улсын улаан ном, 2013).

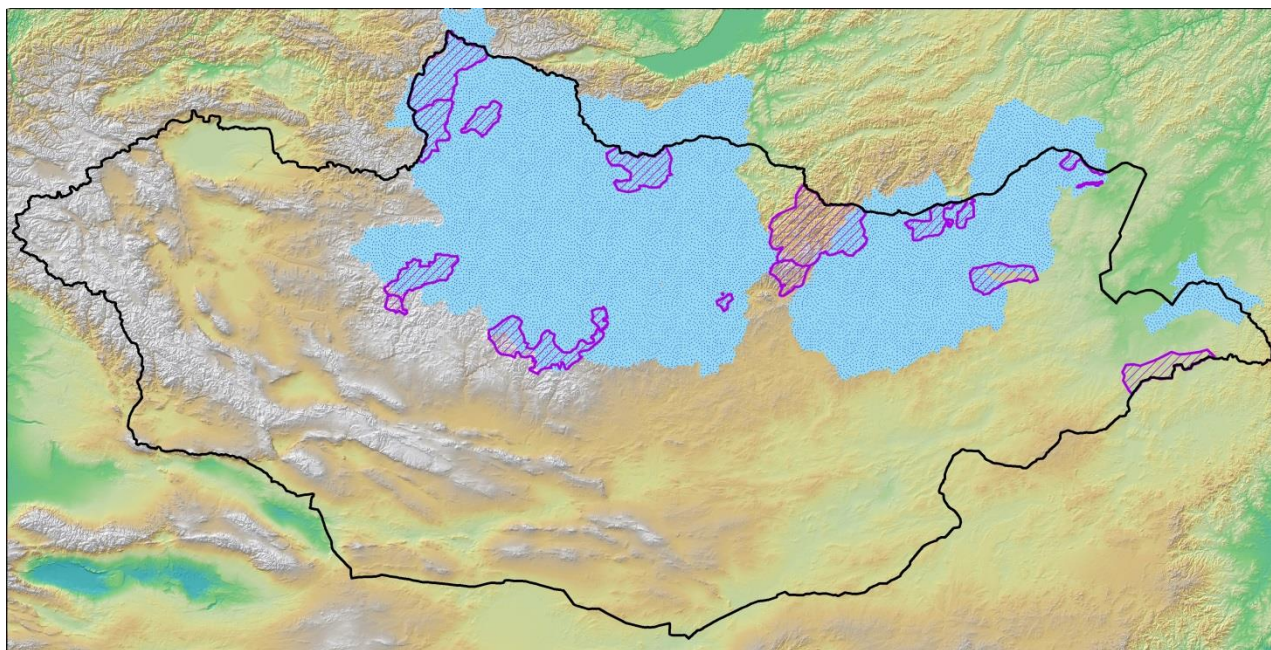

Тул.

Хамгааллын статус: ДБХХ-ны Улаан дансанд бүс нутгийн хэмжээнд “Устаж болзошгүй” зэрэглэлээр үнэлэгдсэн. Монгол улсын амьтны тухай хууль (2012), Монгол улсын улаан ном (2013)-д ховор статусаар орсон.

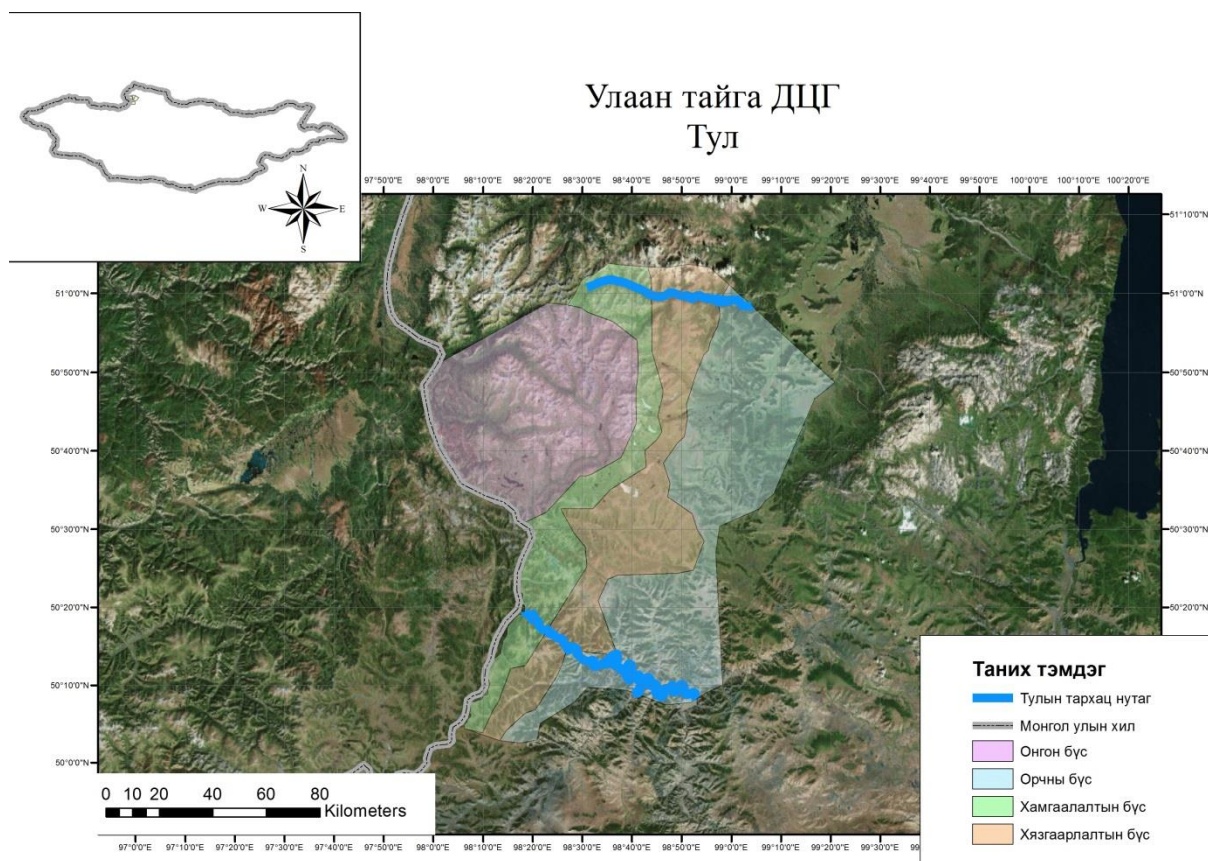
Амьдрах орчин: Хүйтэн устай нуур, ширүүн урсгалтай голын гүнзгий булан тохойн усанд байршина (Баасанжав ба Цэнд-Аюуш, 2001).

Монгол орон дахь тархац: Шишгэд, Хөг, Дэлгэрмөрөн, Эг, Онон, Хэрлэн, Халх, Сэлэнгэ мөрний томхон цутгал голууд, мөн Буйр болон Дархадын хотгорын зарим нуурт тархжээ (Монгол улсын улаан ном, 2013).

Газрын зураг УТ2. Монгол орон дахь тулын тархац

Тусгай хамгаалалттай газар дахь тархац: Улаан тайгын ДЦГ-т Дэлгэрмөрөн, түүний цутгал гол, жижиг нуур, Хөгийн голд тархана (газрын зураг УТ3).

Газрын зураг УТ3. Улаан тайгын ДЦГ дахь тулын тархац

Тоо толгой: Дэлгэрмөрөн голын Улаан хад, Цагаан, Наран, Хүүшийн булангууд, мөн Хулгана болон Цагаан голын ам зэрэг тулын спорт загасчлалын цэгүүдэд судалгааг гүйцэтгэсэн бөгөөд давхардаагүй

тоогоор нийт 50 тул ажиглаж бүртгэсэн. Бидний судалгааны эхний цэгээс төгсгөлийн цэг хүртэл 119 км ба Дэлгэрмөрөн голд хамгийн багадаа 1 км –т 0.42 бодгаль тохиолдоно.

Насжилтын төлөв: Нийт бүртгэсэн 50 бодгалиас 34 тул загасыг барьж, биеийн уртыг тэмдэглэв (график УТ1). Нийт 34 тулын хамгийн богино нь 29 см, хамгийн урт нь 145 см, биеийн дундаж урт 84.79 см. Гэвч биеийн урт болон нягтшилыг цөөн хэмжилтийн дүнд үндэслэн дүгнэж хэлэх нь учир дутагдалтай.

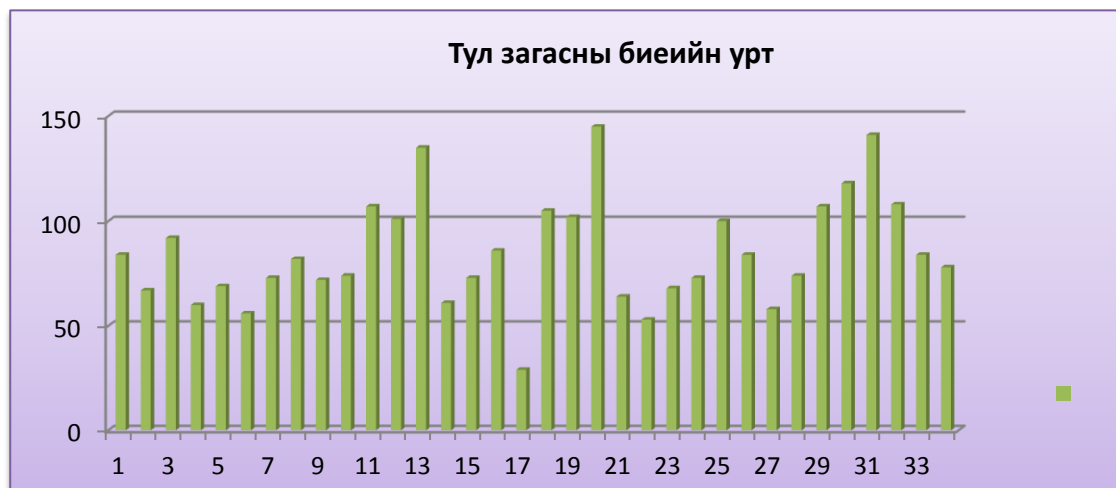

График УТ1. Жуулчдын барьж, тавьсан тул загасны биеийн хэмжээ

Дэлгэрмөрөн голын сав газарт гүйцэтгэс бидний судалгааны туршид баригдсан бүх загаснаас 100-119 см урттай 23,5%, 70-79 см урттай 20,5%, 60-69 см урттай 17,6%, 80-89 см урттай тул 14,7% байна (хүснэгт УТ1).

Хүснэгт УТ1. Тул загасны биеийн хэмжээ, эзлэх хувь

№	Биеийн урт (см)	Тоо толгой (n)	Эзлэх хувь (%)
1	>30	1	2.94
2	50-59	3	8.82
3	60-69	6	17.65
4	70-79	7	20.59
5	80-89	5	14.71
6	90-99	1	2.94
7	100-119	8	23.53
8	120<	3	8.82

Дээрх хүснэгтээс үзвэл Дэлгэрмөрөн голд хэмжилт хийсэн 34 бодгальд 6-аас дээш насны бодгалийн эзлэх хувь 76.47% байна. Харин спорт загасчлалд чухал хэрэгтэй, жуулчдын сонирхол татахуйц том хэмжээтэй (100 дээш см урттай) тул загас 32.35%-ийг эзэлнэ. Тул загас 5-6 насандаа бэлэг боловсорч (Баасанжав ба Цэнд-Аюуш, 2001) түрс шахдаг бөгөөд 70-аас дээш хувь нь үржлийн насны бодгаль байна.

Тул загасны насыг биеийн стандарт урт /SL/ буюу сүүлний хэмжээг хассан урттай харьцуулан гаргадаг бөгөөд өсөлтийн хурдыг “Маш хурдан”, “Хурдан”, “Дундаж”, “Удаан”, “Маш удаан” гэсэн 5 ангилдаг (Holcik and Hensel, 1988) (хүснэгт УТ2). Дэлгэрмөрөний тулын насыг нарийвчлан тогтоосон

мэдээ байхгүй. Залуу болон өсвөр загасны өсөлт нь идэж тэжээлийн хүрэлцээтэй шууд хамааралтай. Тус нутгийн тулын гөрөөл загасны тоо хэвийн буюу хүрэлцээтэй бөгөөд тул загасны өсөлтийн хурдыг “Хурдан” гэж үзэж болно.

Хүснэгт УТ2. Тулын биеийн урт ба насны харьцаа

Нас /жил/	Биеийн стандарт урт /см/	Нас /жил/	Биеийн стандарт урт /см/
1	18.9	6	62.9
2	30.1	7	69.7
3	39.5	8	76.3
4	47.9	9	82.6
5	55.6	10	88.6

НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛ

Амьдрах орчин, тархац, тоо толгой, нягтшилд одоогоор нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Тул загас нь голын усны цэнгэг байдал, байгалийн унаган төрхөөрөө байгааг илэрхийлэгч учраас экосистемийн зохистой байдалд чухал үүрэгтэй. Хулгайн ан, амьдрах орчны доройтлоос шалтгаалан популяцийн тоо толгой цөөрсөн. Сүүлийн жилүүдэд өндөр үнэ төлж тусгай зөвшөөрөлтэй спорт загасчлалын жуулчид их хэмжээгээр зорин ирдэг болсон нь сөргөөр нөлөөлж болзошгүй. Улаан тайгын ДЦГ-ын Баянзүрх хэсэгт хамгаалалтын захиргааны мэргэжилтэн, байгаль хамгаалагчид, сумдын байгаль хамгаалагч, нутгийн иргэдтэй хамтран тул загас хамгааллын чиглэлээр ажиллаж байна.

Цаашид хамгаалахад шаардлагатай арга хэмжээ

1. Судалгааны чиглэлээр. Дэлгэрмөрөн болон түүний цутгал гол, нууруудад тулын үржлийн нутгуудыг тогтоох, мониторинг судалгааг жил бүр гүйцэтгэх шаардлагатай. Судалгаанд тухайн нутгийн иргэд, загас сонирхогч болон хөтөч-тайлбарлагч, жуулчдыг татан оролцуулах нь загасны тархац нутаг (үржлийн болон түрс шахах, улирал дамжин байрших)-ийг тогтоох, чухал амьдрах орчны тухай бодитой мэдээллийг цуглуулах боломжтой.

2. Нөөцийг хамгаалах, өсгөх чиглэлээр. Мониторинг судалгааны үр дүнгээр хамгаалах үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх. Үржлийн нутгуудыг тодорхой хугацаагаар тусгайлан хамгаалах, өвлийн ичээ газарт загас бариулахгүй байх, спорт загасчлал болон хулгайн анчдад тавих хяналтыг сайжруулах зэрэг арга хэмжээг авах хэрэгтэй.

3. Боловсон хүчэнг бэхжүүлэх чиглэлээр. Улаантайгын хамгаалалтын захиргаанд ажилладаг дарга, мэргэжилтэн, байгаль хамгаалагчид нь зэрлэг амьтдын тархац, байршил, тоо толгойн талаар судалгааны ажил гүйцэтгэж, үр дүнгээр мэдээллийн сан байгуулсан. Нэг зорилгын дор нэгдэж, газар нутгаа сайтар танин мэдэхийн төлөө хичээл зүтгэлтэй ажиллаж буй тэднийг шаардлагатай тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслээр зайлшгүй хангах хэрэгтэй.

4. Сургалт, сурталчилгааны чиглэлээр. ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч, мэргэжилтнүүдэд ургамал, загас, хоёр нутагтан, мөлхөгч, шувуу, хөхтөн зэрэг олон чиглэлээр таньж тодорхойлоход чадваржуулах, мөн судалгааны арга зүйн сургалтуудыг системтэй зохион байгуулах зайлшгүй шаардлагатай. Мөн хамгаалалтын захиргаанаас отрын малчид, нутгийн иргэдэд байгаль орчны хууль тогтоомж, танин мэдэхүйн талаар ухуулга, сурталчилгаа сайн хийх нь байгаль хамгаалалд нэн чухал.

5. Хамтын ажиллагааны чиглэлээр. Биологийн олон янз байдлын судалгаа, хамгааллын чиглэлээр нутгийн иргэдэд мэдээлэл түгээх, БОАЖЯ болон хэрэгжиж буй төслүүд, хамгаалалтын захиргааны хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, судлаачдын саналыг менежмент төлөвлөгөө, хамгааллын төлөвлөгөө, судалгааны ажилд тусгахад анхаарах. УТХГ-ын онцлог, биологийн олон янз байдлыг таних гарын авлага хэвлүүлэх нь хамгааллын болон танин мэдэхүйн чухал ач холбогдолтой. Мөн судалгаанд жуулчны компани, жуулчид, нутгийн загас сонирхогч, загасчидтай хамтран ажиллах хэрэгтэй.

6. Аялал жуулчлалын чиглэлээр. Хөвсгөл аймагт аялал жуулчлал харьцангуй сайн хөгжсөн бөгөөд Улаан тайгын ДЦГ-т тусгай сонирхлын аялал хөгжүүлэх нь үр дүнтэй. Ялангуяа спорт загасчлалыг зүй зохистой зохион байгуулах хэрэгтэй.

4.2 ХАЛИУН БУГА

Монгол нэр: Халиун буга

Шинжлэх ухааны нэр: *Cervus elaphus* Linnaeus, 1758

Англи нэр: Red deer or Elk

Онцлог шинж: Биеийн зуны өнгө шаргал, бор хүрэн, өвлийн зүс бор саарал. Өвлийн үсэн бүрхүүл 3-4 см урт ширүүн сор үс, өтгөн ноолууртай. Тана тод цайвар шаргал өнгөтэй бөгөөд бараан хүрээтэй. Зоргол нуруугаараа толботой. Намрын гуужилтаар толбо нь аажим арилна. Бие гүйцсэн эр бугын биеийн урт 213-247 см, согооных 193-232 см; эрийн биеийн жин 250-345 кг; сэрвээний өндөр дайрт 142-165 см, согоонд 124-152 см байна. Зөвхөн эр нь эвэртэй. Эврийн урт 1,5 м, далайц 1,3 м хүрнэ. Эврийн жин 6-7кг орчим. Эрэгчний толгойн яс согооныхоос том. Толгойн яс 3 настайд бүрэн хэлбэржинэ. Нас ахих тутам эвэр уртасч, хүчирхэг болно. Эврийн хөгжил 5-6 настайд гүйцэх бөгөөд 10-12 насны эрэгчин хамгийн хүчирхэг эвэртэй байх ба үүнээс хойш хөгшрөлтийн шинж илэрнэ. Эврээ хавар 3-4 сард гээж, намар дуудлагын өмнө шинэ эвэр ургаж гүйцнэ. Ороо 9-10 сард орно. Бугын дуудлага нь согооны орооны хугацааг жигдрүүлэх, байршлаа мэдэгдэх, өрсөлдөгчөө тодорхойлох гэх мэт олон талын үүрэгтэй. Хээл тээх хугацаа 230-258 хоног. Согоо 5-7 сард голчлон нэг илий гаргана. Өвлийн байршилд цасан бүрхүүлийн зузаан, хатуурч хунгарлах нь хязгаарлах нөлөөтэй. Цас, мараа, шавар, голын эргийн элсэн дээрх мөрөөр нь танихаас гадна буга элбэг газар модны оройн хэсгийг идсэн, холтсыг хуулсан ул мөр үзэгдэнэ. Зөөлөн хөрсөн дээр гарсан мөр 7 см орчим өргөн. Бугын дуудлага болох газар 1-7 м хүртэл голчтой ухаж, онгичсон газар үүснэ. Баас цилиндр хэлбэртэй, хар өнгөтэй, тэжээлээс шалтгаалан янз бүрийн хэмжээтэй байх бөгөөд 1.5 см диаметртэй (Батсайхан нар, 2014).

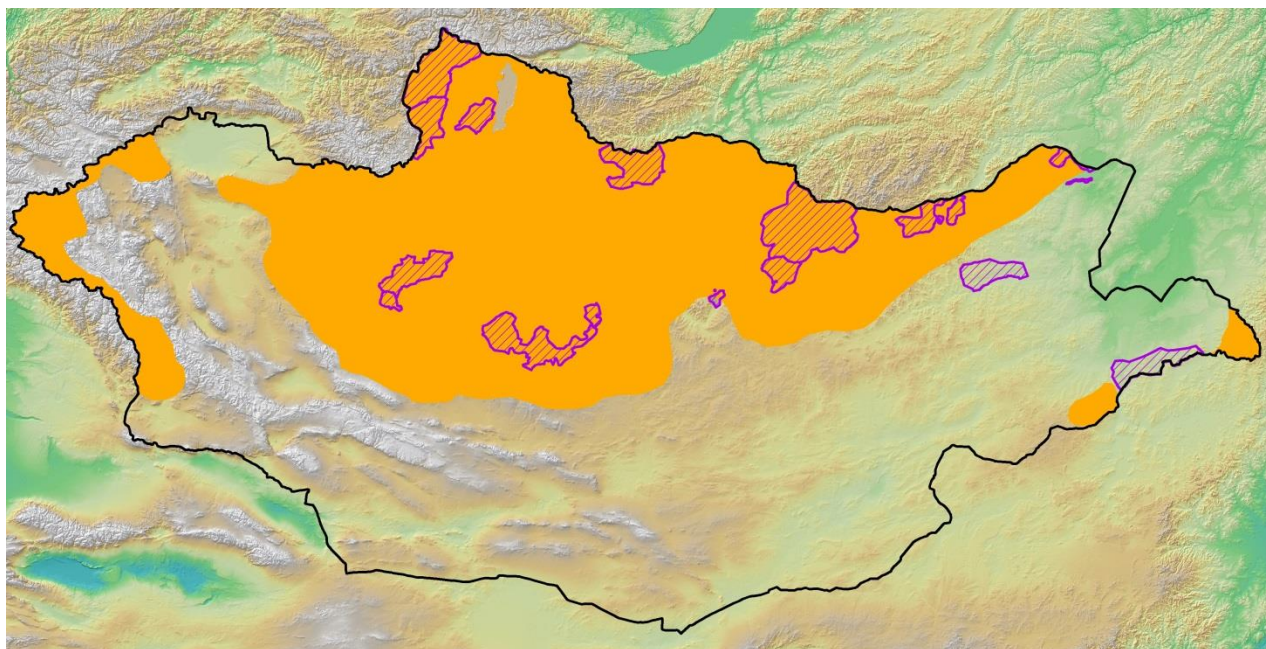
Халиун буга.

Экологийн статус: Улирлаас хамаарсан шилжилт хийдэг. Ичдэггүй зүйл.

Хамгааллын статус: ДБХХ-ны Улаан дансны үнэлгээгээр олон улсын хэмжээнд болон бүс нутгийн хэмжээнд “Ховордож болзошгүй” зэрэглэлээр үнэлэгдсэн.

Амьдрах орчин: Монгол орны халиун бугын тархац манай орны ойн бүсийн хилтэй яг тохирно. Гэвч улирлаар байршлаа солино. Буга өндөр уулын таг сарьдагийн зооноос голын хөндий татам хүртэлх олон янзын биотопд байршина. Өвөл ба зуны байршил тодорхой ялгарна. Өвөлд алаг өвст энгэр, задгай газар, ойн чөлөө бүхий уулын дунд хэсгийн 1300-2000м өндөр шинэсэн ой, энгэр суга хавьд, зуны улиралд голын хөндийгөөс таг, сарьдгийн зоо хүртэл голдуу ар хажууг дагаж уулын өндөршлийн хэмжээнд бэлчинэ. Зуны улиралд халуун ялаа шумуул ихтэй үед таг сарьдаг, хяр дээгүүр бэлчээд өглөө оройн сэрүүнээр голын хөндий рүү бууж мараанд ирэх ба харин бороо хуртай үед ойд голдуу байршина. Харин хаврын улиралд ээвэр нөмөрдүү газарт шаваг нахиалж яргуй цухуйх үеэр ногоо дагаж ойн хаялга, чөлөө, энгэр, бэлээр бэлчинэ. Энэ үед буга задгай орон зайд ил гарах элбэг тул энэ үед тоо толгойг нарийвчлан бүртгэх боломж илүү байдаг. Бугын улирлаар ингэж байршлаа өөрчлөх хандлагыг дараагийн судалгаанд анхаарч хээрийн судалгааны хугацаагаа товлох нь зүйтэй.

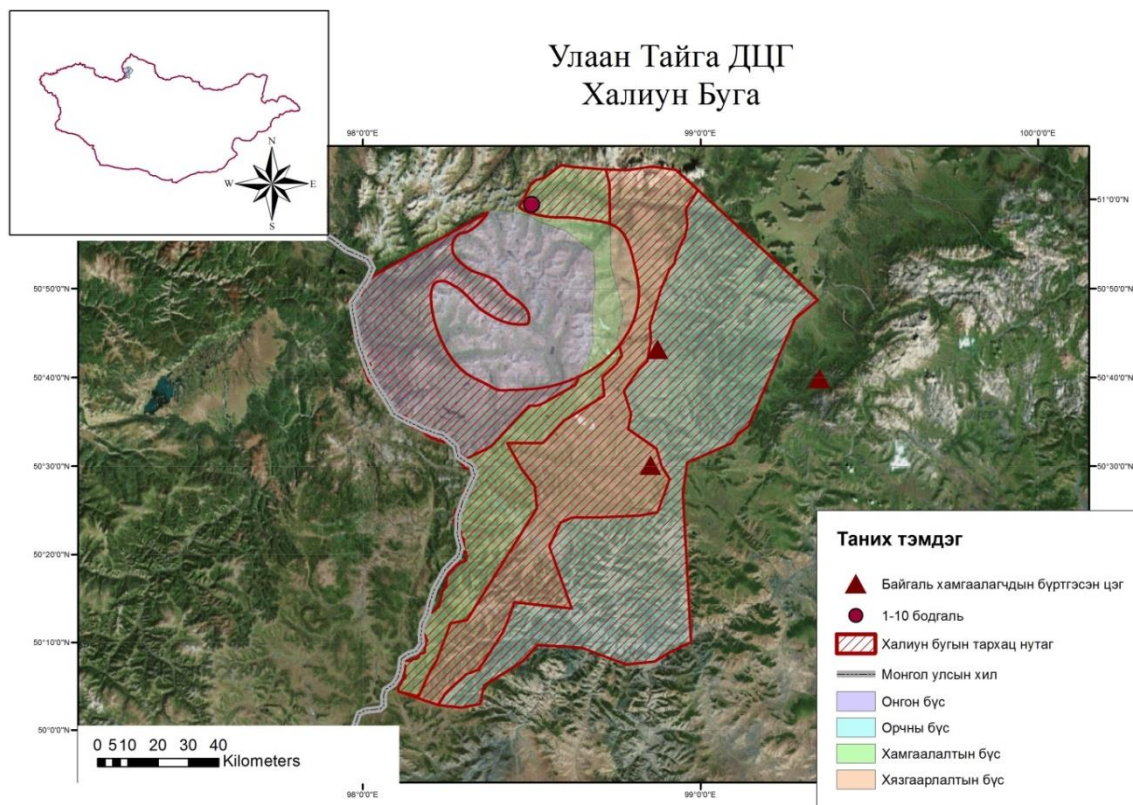
Монгол орон дахь тархац: Монгол орны ой модтой бүх нутгийн хэмжээнд буюу Монгол–Алтай, Хангай, Хөвсгөл, Хэнтий, Хянганы салбар уулсын тайга, ойт хээр, мөн хээрийн бүсийн зарим нутгийг хамарч бараг 500 мянган ам км нутгийн хүрээнд буюу 14 аймгийн 140 гаруй сумын дэвсгэр нутагт аль нэг хэмжээгээр тархан нутагладаг болохыг тогтоожээ (Монгол орны ойн туруутны популяцийн үнэлгээний тайлан, 2010).

Газрын зураг УТ4. Халиун бугын Монгол орон дахь тархац

Тусгай хамгаалалттай газар дахь тархац: Улаан тайгын ДЦГ-т Буурал гол, Гуна, Мунгараг, Мөрөнгийн эх, Тайгас, Хөгийн гол зэрэг газруудад голчлон байршина (Улаан тайгын Улсын тусгай хамгаалалттай газруудын менежментийн төлөвлөгөө (2016-2020), 2015).

Бид халиун бугын тархац нутгийн зураглалыг өөрсдийн судалгааны бүртгэл, ул мөр, байгаль хамгаалагчдын аман мэдээ, тухайн хамгаалалтын захиргааны 2016 оны мониторинг судалгааны үед бүртгэсэн цэг болон амьдрах орчинд тулгуурлан зураглав (газрын зураг УТ5).

Газрын зураг УТ5. Улаан тайгын ДЦГ дахь халиун бугын тархац

Тархсан нутгийн хэмжээ: Халиун буга өтгөн хөвч тайгаас илүүтэй энгэртээ ойгүй, уулсын сийрэг шинэсэн ой, шинэс зонхилсон холимог ой, шинэс-хушин ой, хус-улиангарт дан навчит ой, голын шугуй зэрэг задгай газар элбэгтэй амьдрах орчныг шүтэн амьдардаг (Улаан тайгын Улсын тусгай хамгаалалттай газруудын менежментийн төлөвлөгөө (2016-2020), 2015). Улаан тайгын ДЦГ-т орчны бүсийг оролцуулаад нийт 543,499.8 га талбайд тархана.

Тоо толгой: Монгол орны халиун бугын хувьд ШУА-ийн Биологийн хүрээлэнгийн судлаачдын судалгаагаар 1986 онд 115,000 км² нутагт 130,000 бодгаль байсан (Дуламцэрэн нар, 1989) бол 2004 онд 15 аймагт 8,000-10,000 бодгаль болж сүүлийн 18 жилийн дотор 92 хувь цөөрсөн тухай судалгааны мэдээ байдаг. БОАЖЯ-аас санаачлагаар ШУА-ийн Биологийн хүрээлэн болон бусад их дээд сургуулийн судлаачид хамтран 2010 онд хийсэн Монгол орны ойн туруутны нөөцийн үнэлгээгээр Монгол орны 14 аймгийн нутаг дэвсгэрийг хамарсан нийт 124,612 км² нутагт 16,482 бодгаль бий гэж тооцоолжээ (Монгол орны ойн туруутны популяцийн үнэлгээ, 2010).

Хөвсгөл орчимд хамгийн их нягтшилтай Шарга, Хөг, Буурал голын ойт хөндий, Хошт хэм, Хосдог, Сул орчмоор 1000 га талбайд 4-7 буга тэмдэглэсэн ба аймгийн хэмжээнд бугын дундаж нягтшил бүх тархац нутгийн 1000 га тутамд 1-2 буга тохиолдоно хэмээн судлаачид тэмдэглэжээ (Базардорж ба Сүхбат, 1984). Улаан тайгын халиун бугын судалгааны мэдээ баримт өнөө ч ховор байна.

Бидний судалгааны дүнгээс үзвэл нийт 18 бодгаль буга 6, согоо 9, илий 3 байна. Улаан тайгын халиун бугын хувьд өмнө дурдсан 543,499.8 га талбайд нийт 264.25 бодгаль (стандарт алдаа ± 151.4 , min. 0, max. 1509.7) амьдрах боломжтой гэж тооцов (хүснэгт УТ3).

Нас, хүйсийн бүтэц: Бидний судалгааны туршид нийт 18 бодгаль тэмдэглэгдсэнээс буга 6 бодгаль буюу 33% , согоо 9 бодгаль буюу 50%, илий 3 бодгаль буюу 17% бүртгэгдсэн ба насны бүтцийн хувьд төл 3 бодгаль буюу 17%, 2-3 настай залуу бодгаль 0, бие гүйцсэн 18 буюу 83% байв (график ХС1).

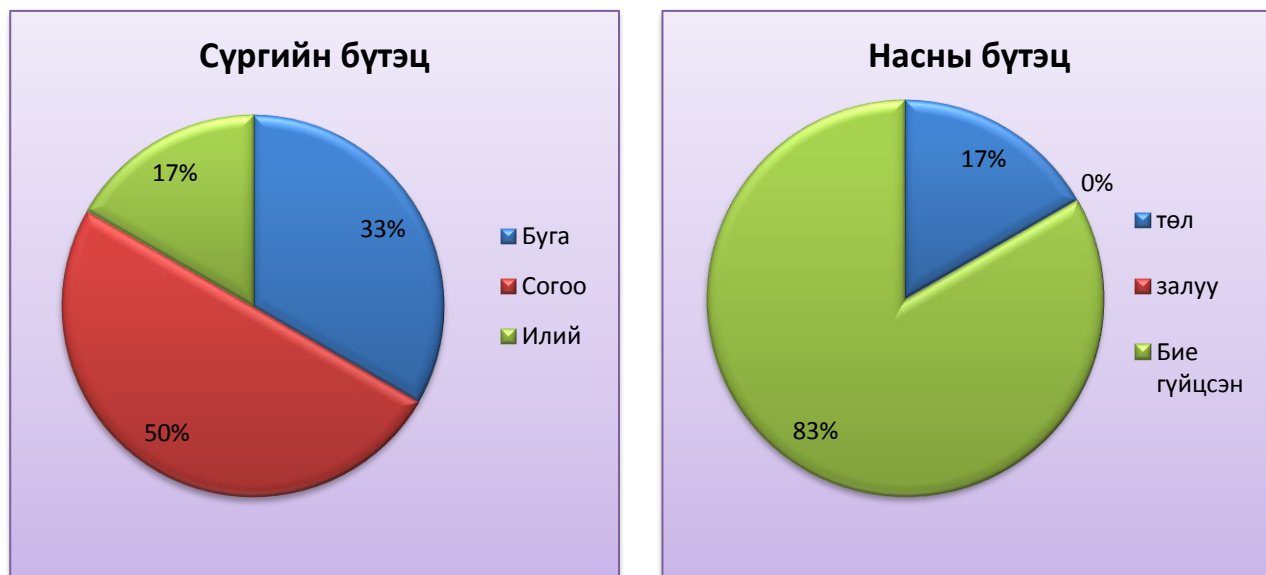

График УТ2. Халиун бугын сүргийн нас, хүйсийн бүтэц

Нягтшил: Тус ДЦГ-т халиун бугын судалгааг нийт 29,282 га талбай нутгийг хамруулан гүйцэтгэсэн бөгөөд 1000 га дахь нягтшил 0.49 бодгаль, нийт популяцийн хэмжээ 264.25 ± 151.4 бодгаль гэж бид тооцоолов (хүснэгт УТ3). Гэвч нэг удаагийн богино хугацаатай судалгааны өгөгдлөөр нийт популяцийн хэмжээг үнэлэх нь учир дутагдалтай.

Хүснэгт УТ3. Улаан тайгын ДЦГ-ын халиун бугын популяцийн хэмжээ, нягтшилын судалгааны дүн

№	Талбайн дугаар	Газрын нэр	Огноо	Бүртгэсэн бодгалийн тоо	Хүйс		Нас				Талбайн хэмжээ (га)	1000 га дахь нягтшил	Тархац нутгийн хэмжээ (га)	Нийт тоо толгой (нөөц)
					Эр	Эм	Төл	Залуу	Бие гүйцсэн	Тодорхойгүй				
1	ХӨУЛ-VP011	Орготогийн даваа	16.08.20	0							2461.76	0.00	543499.8	0.00
2	ХӨУЛ-VP012	Орготогийн даваа	16.08.21	0							1017.36	0.00	543499.8	0.00
3	ХӨУЛ-VP013	Хяраагийн гол	16.08.21	12		9	3		9		7850	1.53	543499.8	830.83
4	ХӨУЛ-VP014	Хяраагийн гол	16.08.22	0							5024	0.00	543499.8	0.00
5	ХӨУЛ-VP015	Онгийн хаш	16.08.22	0							1962.5	0.00	543499.8	0.00
6	ХӨУЛ-VP016	Онгийн хаш	16.08.23	0							2826	0.00	543499.8	0.00
7	ХӨУЛ-LT009	Хэнзийн боом	16.08.20	4	4				4		1440	2.78	543499.8	1509.72
8	ХӨУЛ-LT010	Саалгын бэлчир	08.20	2	2				2		1920	1.04	543499.8	566.15
9	ХӨУЛ-LT011	Орготог	08.21	0							40	0.00	543499.8	0.00
10	ХӨУЛ-LT012	Хяраа	08.22	0							420	0.00	543499.8	0.00
11	ХӨУЛ-LT013	Хөгийн гол	08.23	0							4320	0.00	543499.8	0.00
12														
Нийт дүн				18	6	9	3	0	15	0	29281.62	0.49	543499.8	264.25

ХАЛИУН БУГЫН ТАРХАЦ, БАЙРШИЛ, ТОО ТОЛГОЙД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛ**5.1 Амьдрах орчин, тархац, тоо толгой, нягтшилд одоогоор нөлөөлж буй хүчин зүйлс:**

Бугын байршдаг нутагт хүн, малын нөлөөлөл бага. Ойн түймэрт дунд зэрэг өртдөг. Бугын эвэр, чив, засаа зэрэг эрхтэн худалдаалах, мах бэлтгэх зорилготой хулгайн ан агнуур ихтэй. Нутгийн иргэд, байгаль хамгаалагчдын аман мэдээгээр бугын хос эвэр 7-8 кг жинтэй бөгөөд 1 кг нь 30 орчим мянгөн төгрөг хүрдэг. Шинэ эвэр үүнээс ч үнэтэй.

Халиун бугын тархац, байршилд уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотойгоор бий болж буй гэнэтийн ган, зуд зэрэг байгалийн хүчин зүйлс ч зохих хэмжээгээр нөлөөлж буйг үгүйсгэх аргагүй. Мөн алт, хаш олборлолт, ой модны хууль бус ашиглалт, самар жимс түүх зэрэг нь сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

5.2 Цаашид хамгаалахад шаардлагатай арга хэмжээ, санал, зөвлөмж

Улаан тайгын ДЦГ-ын нутаг дэвсгэрт тархсан халиун бугыг хамгаалахын тулд гүйцэтгэх шаардлагатай үйл ажиллагаануудыг дурьдвал:

1. Судалгааны чиглэлээр. Энэ бүс нутгийн бугын тархац, байршил, тоо толгойн мониторинг судалгааг жил бүр тодорхой хугацаанд хийхээс гадна 3 жил тутамд тоо толгойн судалгааг нарийвчлан гүйцэтгэж, популяцийн өсөж, буурах хандлагыг тодорхойлж байх нь чухал. Түүнчлэн жил бүрийн хаварт нутгийн иргэдийн цуглуулсан эврийн тоонд анализ хийх замаар бугын тоо толгой, тархац, байршлын талаар өргөн хүрээтэй мэдээлэл цуглуулж судалгаа хийх боломж байна.

2. Халиун бугын нөөцийг хамгаалах, өсгөх чиглэлээр. Хавар, зун, намар, өвлийн байршлыг тогтоосны үндсэн дээр хамгааллын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулах, хэрэгжүүлэх. Бугын хууль бус агнуур орон нутагт тасрахгүй байгаа тухай нутгийн иргэдийн мэдээлэл бий. Нутгийн иргэдээс мэдээллийг худалдан авах замаар хууль бус агнуураар ашиг олох явдлыг таслан зогсоох боломжтой. Бугын цөм тархац нутагт мал бэлчээлгэхгүй байж, жуулчны замнал гарган тэмдэгжүүлэх шаардлагатай. Орон нутгийн иргэдэд байгаль орчны хууль тогтоомж, танин мэдэхүйн талаар сайтар ухуулж, сурталчлах нь эерэгээр нөлөөлнө. Байгаль хамгааллын нөхөрлөл байгуулж ажиллах нь мөн үр дүнтэй арга.

3. Боловсон хүчэнг бэхжүүлэх чиглэлээр. Улаантайгын хамгаалалтын захиргаанд ажилладаг дарга, мэргэжилтэн, байгаль хамгаалагчид нь зэрлэг амьтдын тархац, байршил, тоо толгойн талаар судалгааны ажил гүйцэтгэж, үр дүнгээр мэдээллийн сан байгуулсан. Нэг зорилгын дор нэгдэж, газар нутгаа сайтар танин мэдэхийн төлөө хичээл зүтгэлтэй ажиллаж буй тэднийг шаардлагатай тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслээр зайлшгүй хангах хэрэгтэй.

4. Сургалт, сурталчилгааны чиглэлээр. ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч, мэргэжилтнүүдэд ургамал, загас, хоёр нутагтан, мөлхөгч, шувуу, хөхтөн зэрэг олон чиглэлээр зүйлийг таних, тодорхойлоход чадваржуулах, мөн судалгааны арга зүйн сургалтыг системтэй зохион байгуулах зайлшгүй шаардлагатай. Мөн хамгаалалтын захиргаанаас отрын малчид, нутгийн иргэдэд байгаль орчны хууль тогтоомж, танин мэдэхүйн талаар ухуулга, сурталчилгаа сайн хийх нь байгаль хамгаалалд нэн чухал.

5. Хамтын ажиллагааны чиглэлээр. Биологийн олон янз байдлын судалгаа, байгаль хамгааллын чиглэлийн мэдээллийг нутгийн иргэдэд түгээх, БОАЖЯ болон хэрэгжиж буй төслүүд, хамгаалалтын захиргааны хамтын ажиллагааг бэхжүүлж, судлаачдын саналыг менежмент төлөвлөгөө, хамгаалал, судалгааны ажилд тусгах зэргийг анхаарах нь зүйтэй.

6. Аялал жуулчлалын чиглэлээр. Хөвсгөл аймаг нь аялал жуулчлал харьцангуй сайн хөгжсөн бөгөөд Улаан тайгын ДЦГ-т тусгай сонирхлын аялал хөгжүүлэх нь үр дүнтэй. Ялангуяа спорт загасчлал, цаатан иргэдийн соёл ахуйтай танилцах зэрэг аяллыг зүй зохистой зохион байгуулах хэрэгтэй.

4.3 ХӨХВӨР ОЛБИ

Монгол нэр: Хөхвөр олби

Шинжлэх ухааны нэр: *Pteromys volans* (Linnaeus, 1758) (*Pteromys ognevi/ russicus sibiricus*)

Англи нэр: Siberian Flying Squirrel (Russian Flying Squirrel)

Онцлог шинж: Зөөлөн ноолуур бүхий сахлаг үстэй. Биеийн галбир төрх хэрэмтэй төстэй. Биеийн урт 130-205 мм, сүүлний урт 90-140 мм, тавхайн урт 30-39 мм, биеийн жин 90-170 гр. Биеийн хажуугаар хойд, өмнөд мөчдийг холбосон сул арьсан унжлагатай. Зоо нуруу мөнгөлөг саарал, хэвлий цайвар. Сүүл саглагар, дээд тал нь улбар саарал. Чих хулгар үзүүртээ үсгүй (Батсайхан нар, 2014).

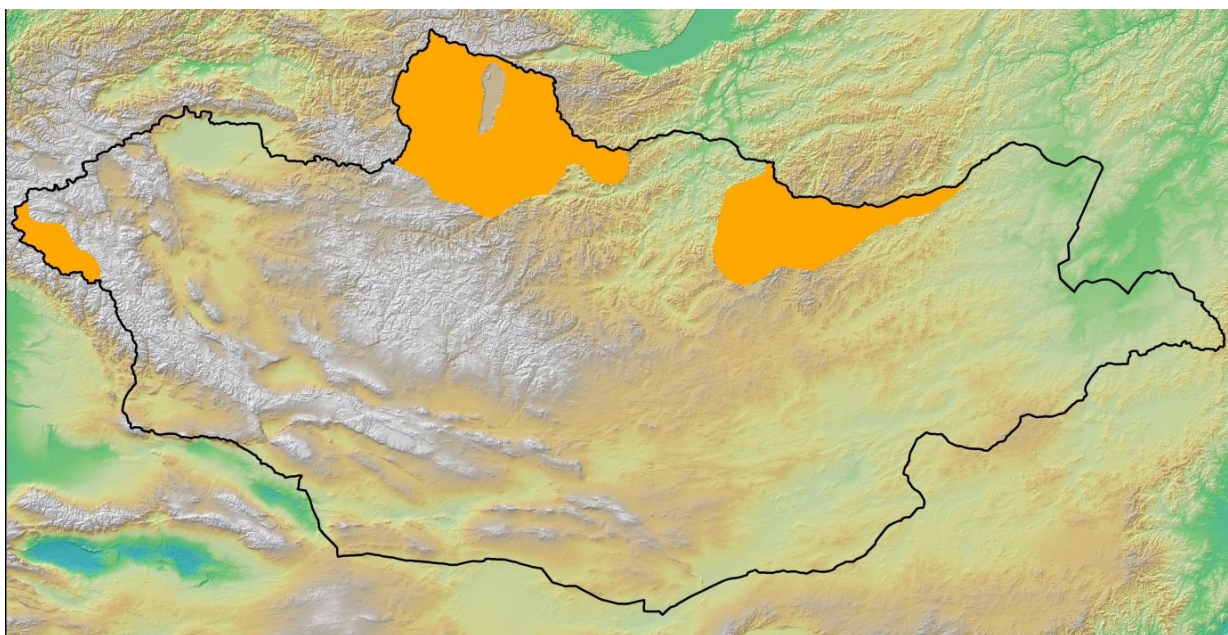
Хөхвөр олби.

Экологийн статус: Ичдэггүй.

Хамгааллын статус: ДБХХ-ны Улаан дансны үнэлгээгээр олон улсын хэмжээнд “Ховордож болзошгүй”, бүс нутгийн хэмжээнд “Мэдээлэл дутмаг” зэрэглэлээр үнэлэгдсэн.

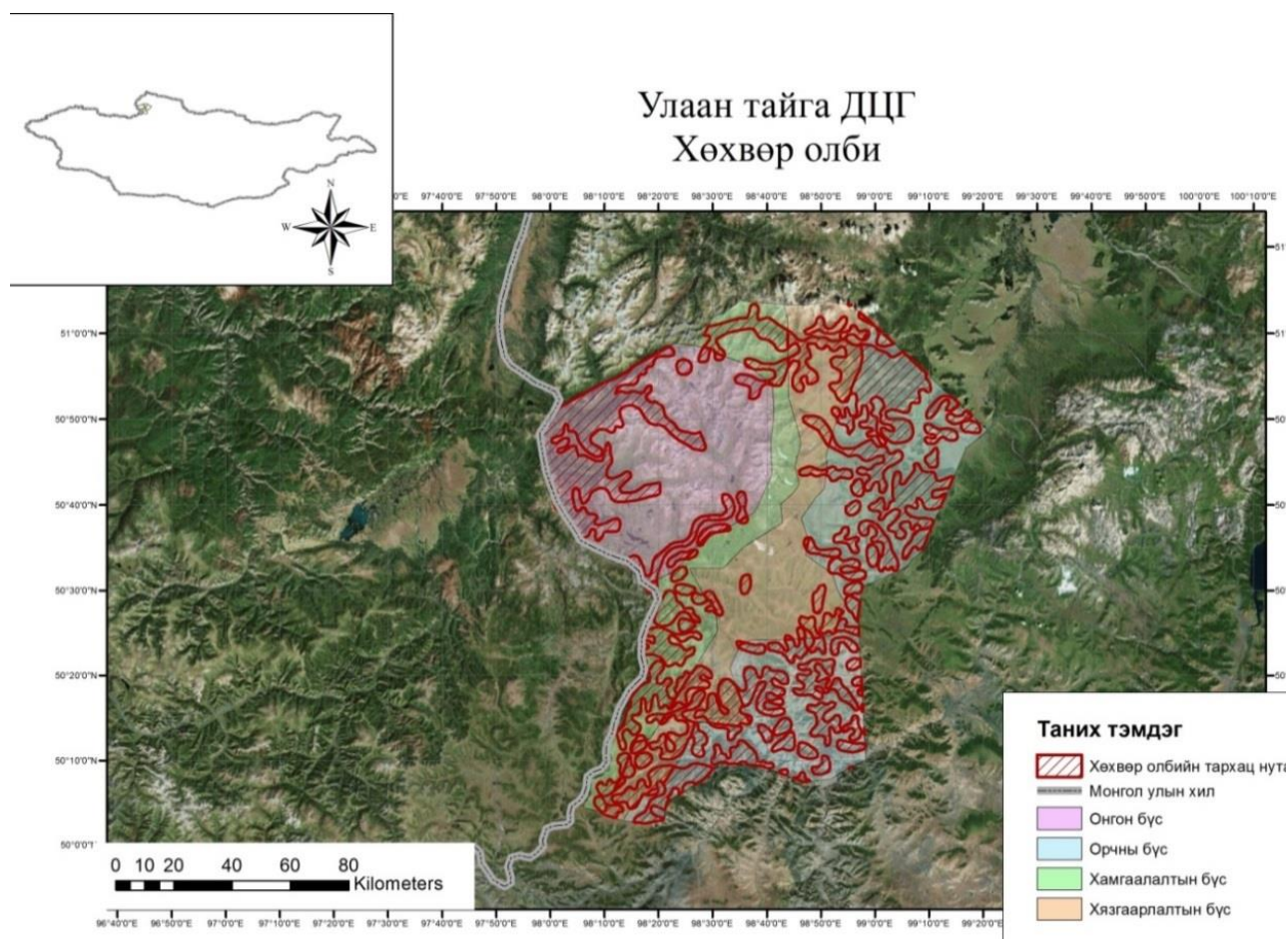
Амьдрах орчин: Хуш-шинэсэн тайга, шинэсэн ой, хус, улиангарт холимог ой

Монгол орон дахь тархац: Хэнтий, Хөвсгөлийн тайга, Хангай, Монгол Алтай, Их хянганы уулархаг ойгоор нэг зүйлийн олби тархана (Шагдарсүрэн нар, 1972).

Газрын зураг УТ6. Хөхвөр олбийн Монгол орон дахь тархац.

Тусгай хамгаалалттай газар дахь тархац: Улаан тайгын ДЦГ-ын ойн сан бүхий ихэнх талбайд тархах боломжтой гэж үзэн тархацын зургийг амьдрах орчноор зураглав (газрын зураг УТ7).

Газрын зураг УТ7. Улаан тайгын ДЦГ дахь хөхвөр олбийн тархац

Тайлбар: Хөхвөр олбийн судалгааг удирдамж ёсоор бид Хорьдол Сарьдаг, Тэнгис-Шишгэд, Улаан тайгын ДЦГ-уудаас нэг тусгай хамгаалалттай газрыг сонгож гүйцэтгэх ёстой. Бид хамгаалалтын захиргаатай зөвлөлдсөний дагуу Хорьдол Сарьдаг ба Тэнгис-Шишгэдийн БЦГ-т олбийн судалгааг аргачлалын дагуу гүйцэтгэв.

ХӨХВӨР ОЛБИЙН ТАРХАЦ, БАЙРШИЛ, ТОО ТОЛГОЙД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Амьдрах орчин, тархац, тоо толгой, нягтшилд одоогоор нөлөөлж буй хүчин зүйлс:

Хөхвөр олби нь ой бүхий нутагт байршин амьдардаг учраас амьдрах орчинд ойн түймэр, мод бэлтгэл ихээхэн нөлөөлдөг. Олбийг энэ нутагт агнадаггүй ба Д.Базардорж, Х.Сүхбат нар (1984)-ын бүтээлд Хөвсгөл аймагт олбийн тоо толгой цөөн, нөөц багатай учир агнаж ашиглах бололцоогүй хэмээжээ.

Цаашид хамгаалахад шаардлагатай арга хэмжээ, санал, зөвлөмж

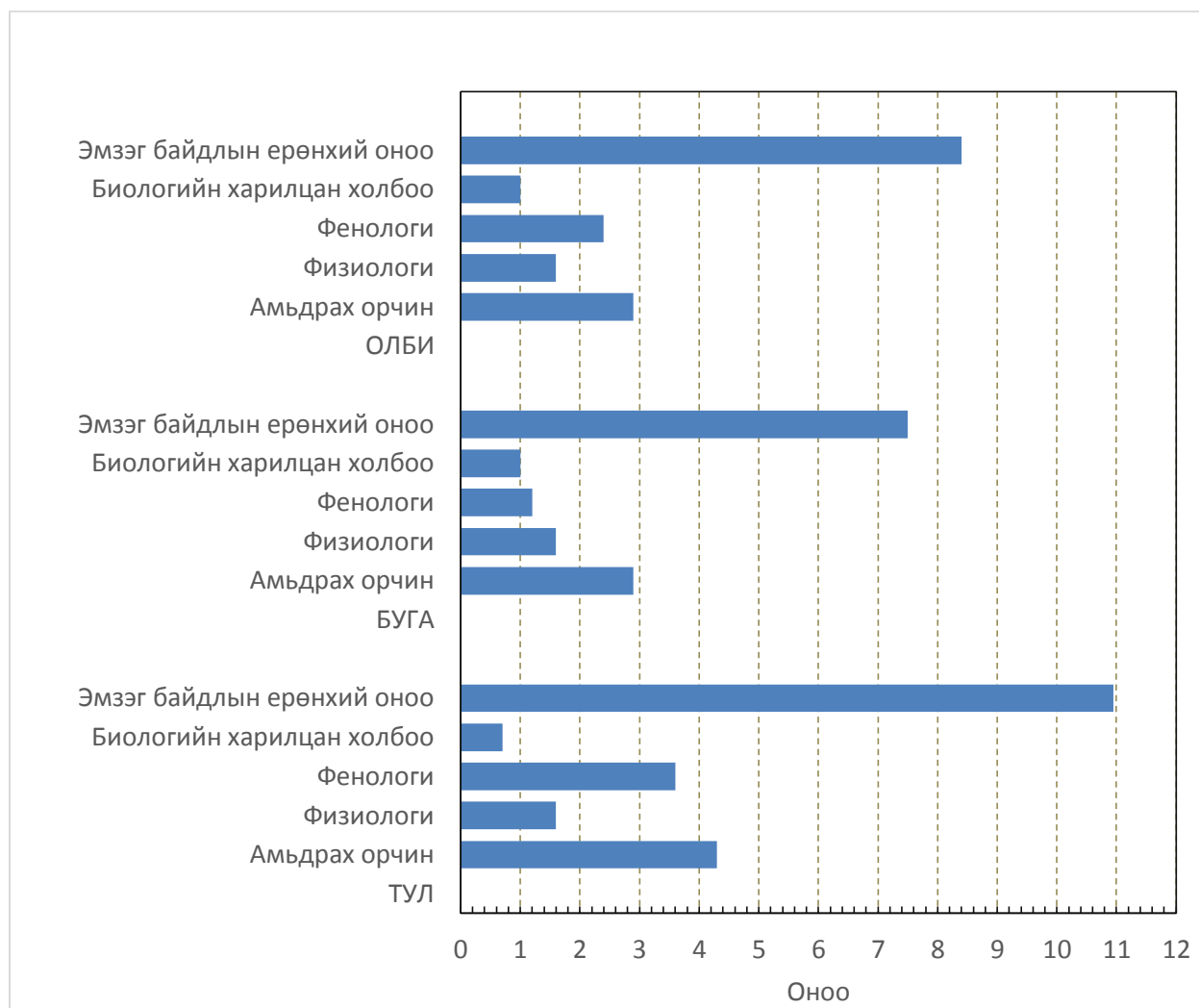
- 1. Судалгааны чиглэлээр.** Улаан тайгын ДЦГ болон Монгол орны хөхвөр олбийн тоо толгой, нягтшлын талаар судалгааны мэдээ материал хомс бөгөөд зарим бүтээлд хавсарга байдлаар дурьджээ. Иймээс энэ бүс нутагт олбийн судалгааг цас орсны дараа гүйцэтгэвэл илүү үр дүнтэй.
- 2. Нөөцийг хамгаалах, өсгөх чиглэлээр.** Мониторинг судалгааны үр дүнгээр хамгаалах үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх. Ойн түймэр, мод бэлтгэл, самар, жимс түүх иргэдэд хяналт тавих.
- 3. Боловсон хүчэнг бэхжүүлэх чиглэлээр.** Улаантайгын хамгаалалтын захиргаанд ажилладаг дарга, мэргэжилтэн, байгаль хамгаалагчид нь зэрлэг амьтдын тархац, байршил, тоо толгойн талаар судалгааны ажил гүйцэтгэж, үр дүнгээр мэдээллийн сан байгуулсан. Нэг зорилгын дор нэгдэж, газар нутгаа сайтар танин мэдэхийн төлөө хичээл зүтгэлтэй ажиллаж буй тэднийг шаардлагатай тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслээр зайлшгүй хангах хэрэгтэй.
- 4. Сургалт, сурталчилгааны чиглэлээр.** ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч, мэргэжилтнүүдэд ургамал, загас, хоёр нутагтан, мөлхөгч, шувуу, хөхтөн зэрэг олон чиглэлээр зүйлийг таних, тодорхойлоход чадваржуулах, мөн судалгааны арга зүйн сургалтыг системтэй зохион байгуулах зайлшгүй шаардлагатай. Мөн хамгаалалтын захиргаанаас отрын малчид, нутгийн иргэдэд байгаль орчны хууль тогтоомж, танин мэдэхүйн талаар ухуулга, сурталчилгаа сайн хийх нь байгаль хамгаалалд нэн чухал.
- 5. Хамтын ажиллагааны чиглэлээр.** Биологийн олон янз байдлын судалгаа, байгаль хамгаалалын чиглэлийн мэдээллийг нутгийн иргэдэд түгээх, БОАЖЯ болон хэрэгжиж буй төслүүд, хамгаалалтын захиргааны хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, эрдэмтэд, судлаачдын саналыг менежмент төлөвлөгөө, хамгааллын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, судалгааны ажилд тусгахад анхаарах. УТХГ-ын онцлог, биологийн олон янз байдлыг таних гарын авлага хэвлүүлэх нь хамгааллын болон танин мэдэхүйн чухал ач холбогдолтой.

6. **Аялал жуулчлалын чиглэлээр.** Хөвсгөл аймаг нь аялал жуулчлал харьцангуй сайн хөгжсөн бөгөөд Улаан тайгын ДЦГ-т тусгай сонирхлын аялал хөгжүүлэх нь үр дүнтэй.

ТАВ. ЗҮЙЛИЙН УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТӨНД ЭМЗЭГ БАЙДАЛ

Бид Улаан Тайгын УТХГ-т зорилтот зүйлүүд дээр уур амьсгалын өөрчлөлтөнд эмзэг байдлыг амьдрах орчин, физиологи, фенологи болон биологийн харилцан холбоо зэрэг шинж (Bagne et al. 2011)-ээр харьцуулахад тул нь “дунд зэргийн эмзэг” бол харин буга, олби нь “бага эмзэг” зэрэглэлд байна. Тулыг хамгаалахад амьдрах орчин, улирлаас хамаарсан физиологийн өөрчлөлтийг анхаарах нь чухал (график УТ3). Цаашид энэ үр дүнг мониторингийн судалгаанд ашиглаж, харьцуулах арга замаар зорилтот зүйлийн уур амьсгалын өөрчлөлтөнд эмзэг байдал, дасан зохицох чадварт үнэлгээ хийх боломжтой.

График УТ3. Зорилтот зүйлийн уур амьсгалын өөрчлөлтөнд эмзэг байдлын үнэлгээ

ЭШ ТАТСАН БҮТЭЭЛ

Банников, А.Г., 1954. *Млекопитающие Монгольской Народной Республики*. Изд. Академия наук СССР. Москва. 669 с.

Clark, E.L., Мөнхбат, Ж., Дуламцэрэн, С., Baillie, J.E.M., Батсайхан, Н., Самъяа, Р., Stubbe, M. (эмхэтгэгчид ба редакторууд). 2006. *Монгол улсын хөхтөн амьтны Улаан данс. Бүс нутгийн улаан дансны цуврал*. Боть I. Лондоны амьтан судлалын нийгэмлэг, Лондон хот (Монгол англи хэлээр)

Gombobaatar, S. 2009. *A dictionary of vertebrate animals of Mongolia*. (in nine different languages). Ulaanbaatar. 317 p.

Баасанжав, Г., Цэнд-Аюуш, Я. 2001. *Монгол орны загас*. Улаанбаатар хот. х.1-180.

Базардорж, Д., Сүхбат, Х. 1984. *Хөвсгөл аймгийн ан амьтан, агнуурын аж ахуй*. Мөрөн хот. х.1-155.

Батсайхан, Н., Самъяа, Р., Шар, С., King, S. 2010, 2014. *Монгол орны хөхтөн амьтныг таних гарын авлага*. Улаанбаатар хот, Монгол улс.

Батцэцэг, Ч., Төмөрсүх, Ж., Түмэннасан, Х., Одбаяр, Т. 2009. *Хорьдол Сарьдагийн нурууны аргаль хонины (Ovis ammon)-ны тоо толгой, тархац байршлын өнөөгийн байдал*. (хэвлэлтэнд)

Дуламцэрэн, С. 1970. *Монгол орны хөхтөн амьтан тодорхойлох бичиг*. Улаанбаатар хот.

Дуламцэрэн, С., Цэнджав, Д., Авирмэд, Д. 1989. *БНМАУ-ын амьтны аймаг. Хөхтөн амьтан*. II боть. Ред.О.Шагдарсүрэн. Улаанбаатар хот, Монгол улс.

Дуламцэрэн, С., 1970. *Монгол орын хөхтөн амьтан тодорхойлох бичиг*. Шинжлэх ухааны академийн хэвлэлийн газар. Улаанбаатар. х.1-241

Дулмаа, А., Шагдарсүрэн, О. (ред). 1972. *БНМАУ-ын агнуурын амьтад ба ан хамгаалал*. Улаанбаатар. х.1-236.

Монгол Улсын Улаан ном. 2013. Улаанбаатар. х.1-535.

Мягмарсүрэн, Д., Намхай, А. 2012. *Монгол улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгууд*. Улаанбаатар. х.1-409

Төмөрсүх, Ж. 1994. *Хатгал. Хөвсгөлийн ховор болон ховордсон агнуурын хөхтөн амьтдын судалгааны тайлан*. Улаанбаатар.

Төмөрсүх, Ж. 2013. *Хорьдол-Сарьдаг орчмын аргаль хонины (Ovis ammon L., 1758) нөөц, байршил, хамгаалал*. Хэвлэгдээгүй тайлан.

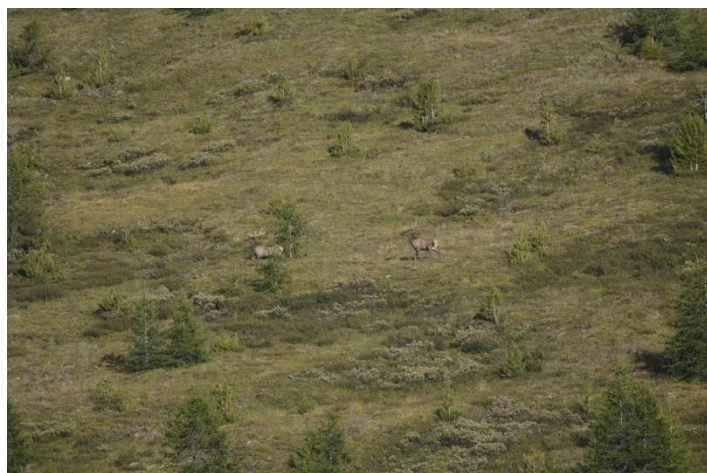
Улаан тайгын улсын тусгай хамгаалалттай газруудын менежментийн төлөвлөгөө 2016-2020. Улаан-Уул, Хөвсгөл.

Монгол орны ойн туруутны популяцийн үнэлгээ. 2010. Сэдэвт ажлын тайлан.

ХАВСРАЛТ ХС1. Судалгаанд холбогдох гэрэл зураг

Улаан тайгын ДЦГ. Байгаль хамгаалагч цэгэн ажиглалт хийж буй нь

Улаан тайгын ДЦГ. Халиун буга.

Улаан тайгын ДЦГ. Гурван хошт

Улаан тайгын ДЦГ. Хэнзийн боом

ХАВСРАЛТ УТ2. УЛААН ТАЙГЫН УТХГ-ЫН ХОЁР НУТАГТАН, МӨЛХӨГЧИД, ШУВУУ, ХӨХТНИЙ ЗҮЙЛИЙН ЖАГСААЛТ**Товчилсон үгс:**

BV	Breeding Visitor	Нүүдлийн өндөглөдөг	NA	Not Applicable	Үнэлэх боломжгүй
RB	Resident Breeder	Суурин өндөглөдөг	DD	Data Deficient	Мэдээлэл дутмаг
NB	Non-breeder	Үржлийн бус	LC	Least Concern	Анхааралд өртөхгүй
SV	Summer Visitor	Зусдаг	NT	Near Threatened	Ховордож болзошгүй
WV	Winter Visitor	Өвөл орж ирдэг	VU	Vulnerable	Эмзэг
PM	Passage Migrant	Дайрч өнгөрдөг	EN	Endangered	Устаж болзошгүй
VA	Vagrant	Тохиолдлоор таарах	CR	Critically Endangered	Устаж байгаа

ХОЁР НУТАГТАН

No	Латин нэр	Монгол нэр	Англи нэр	Англи адилцах нэр	Олон улсын хамгааллын статус	Монгол улсын хамгааллын статус
	CAUDATA	Сүүлтэй хоёр нутагтны баг				
	Hynobiidae	Гүлмэрийн овог				
1	<i>Salamandrella keyserlingii</i>	Шивэр гүлмэр	Siberian Salamander	Dybowski's Salamander	LC	VU

МӨЛХӨГЧИД

No	Латин нэр	Монгол нэр	Англи нэр	Англи адилцах нэр	Олон улсын хамгааллын статус	Монгол улсын хамгааллын статус
	SQUAMATA	Хайрстны баг				
	Lacertilia	Гүрвэлийн салбар баг				
	Lacertidae	Жинхэнэ гүрвэлийн овог				
1	<i>Zootoca vivipara</i>	Зулзагалагч гүрвэл	Viviparous lizard	Common lizard	LC	LC
	Serpentes	Могойн салбар баг				
	Boidae	Аварга могойн овог				

2	<i>Elaphe dione</i>	Рашааны могой	Steppes rat snake	Dione snake	NE	LC
	Viperidae	Хорчигнуурт могойн овог				
3	<i>Gloydius halys</i>	Бамбай хоншоорт	Halys pit viper	Asian viper	NE	LC

ШУВУУ

Латин нэр	Монгол нэр	Англи	Монгол Улсын статус	Олон улсын хамгааллын статус	Монгол улс дахь хамгааллын статус	Улаан Тайгын статус	
GALLIFORMES	ТАХИАНЫ БАГ						
Phasianidae	Гургуулийн овог						
Perdix dauurica	Дагуур ятуу	Daurian Partridge	RB4		LC	LC	RB
Bonasia bonasia	Шивэр хөтүү	Hazel Grouse	RB2/3		LC	LC	RB
Lagopus lagopus	Цагаан ахууна	Willow Ptarmigan	RB2/3		LC	LC	RB
Lagopus muta	Цэвдгийн ахууна	Rock Ptarmigan	RB1/2		LC	LC	RB
Tetrao urogallus	Эгэл сойр	Western Capercaillie	RB1		LC	NA	RB?
Tetrao urogalloides	Нургийн сойр	Black-billed Capercaillie	RB2		LC	LC	RB
Lyrurus tetrix	Хар хур	Black Grouse	RB3		LC	LC	RB
ANSERIFORMES	ГАЛУУНЫ БАГ						
Anatidae	Нугасны овог						
Cygnus cygnus	Гангар хун	Whooper Swan	BV2/3	PM3, WV1	LC	LC	BV?, PM
Anser indicus	Хээрийн галуу	Bar-headed Goose	BV2/3	PM2	LC	LC	PM
Anser anser	Бор галуу	Greylag Goose	BV2	PM2	LC	LC	PM
Anser cygnoides	Хошуу галуу	Swan Goose	BV3	PM2/3	VU	NT	PM
Anser fabalis	Буурал галуу	Bean Goose		PM2	LC	LC	PM
Melanitta stejnegeri	Тольт монхдой	Siberian Scoter	BV1	PM1/2	LC	LC	BV, PM
Bucephala clangula	Алаг шунгаач	Common Goldeneye	BV2/3	PM3, WV1	LC	LC	PM
Mergus albellus	Цахиур бохио	Smew		PM1/2, WV1	LC	LC	PM
Mergus merganser	Хумхин бохио	Goosander	BV2	PM2, WV1	LC	LC	BV, PM

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА

<i>Tadorna tadorna</i>	Анхидал ангир	Common Shelduck	BV2/3	PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Tadorna ferruginea</i>	Хондон ангир	Ruddy Shelduck	BV4	PM4/5, WV2	LC	LC	BV, PM
<i>Netta rufina</i>	Улаан хушуут биваан	Red-crested Pochard	BV1/2	PM3	LC	LC	PM
<i>Aythya ferina</i>	Улаан хүзүүт шумбуур	Common Pochard	BV2/3	PM3	VU	LC	PM
<i>Aythya fuligula</i>	Гээгт шумбуур	Tufted Duck	BV1/2	PM2, WV1	LC	LC	PM
<i>Anas querquedula</i>	Цагаан хөмсөгт нугас	Garganey	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Anas clypeata</i>	Халбага нугас	Northern Shoveler	BV2/3	PM2/3	LC	LC	PM
<i>Anas strepera</i>	Бор нугас	Gadwall	BV3/4	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Anas penelope</i>	Зээрд алаг нугас	Eurasian Wigeon	BV2/3	PM2	LC	LC	PM
<i>Anas zonorhyncha</i>	Зэрлэгшир нугас	Spot-billed Duck	BV1	PM1/2	LC	LC	PM
<i>Anas platyrhynchos</i>	Зэрлэг нугас	Mallard	BV3	PM4, WV1	LC	LC	PM
<i>Anas acuta</i>	Шовтгор алаг нугас	Northern Pintail	BV2/3	PM2	LC	LC	PM
<i>Anas crecca</i>	Ногоохон нугас	Common Teal	BV2/3	PM2,WV1	LC	LC	BV, PM
PODICIPEDIFORMES	ШУНГУУРЫН БАГ						
Podicipidae	Шунгуурын овог						
<i>Tachybaptus ruficollis</i>	Хурган шунгуур	Little Grebe	BV1?	PM1	LC	LC	PM
<i>Podiceps cristatus</i>	Отгот шунгуур	Great Crested Grebe	BV2/3	PM3	LC	LC	BV?, PM
<i>Podiceps auritus</i>	Ухаа шунгуур	Horned Grebe	BV1	PM3	VU	LC	PM?
<i>Podiceps nigricollis</i>	Халтар шунгуур	Black-necked Grebe	BV2	PM3	LC	LC	PM?
COLUMBIFORMES	ТАГТААНЫ БАГ						
Columbidae	Тагтааны овог						
<i>Columba livia</i>	Хөхвөр тагтаа	Rock Pigeon	RB5		LC	LC	RB
<i>Columba rupestris</i>	Хадны тагтаа	Hill Pigeon	RB4		LC	LC	RB
<i>Streptopelia orientalis</i>	Дорнын хүүрэгэнэ	Oriental Turtle-dove	BV3	PM3	LC	LC	BV,PM
CAPRIMULGIFORMES	ЭРГҮҮ БОРЫ Н БАГ						
Caprimulgidae	Эргүүборын овог						
<i>Caprimulgus europaeus</i>	Өрнийн эргүү бор	European Nightjar	BV2/3	PM2	LC	LC	BV, PM
APODIFORMES	УРААЦАЙН БАГ						

Apodidae	Ураацайны овог						
<i>Hirundapus caudacutus</i>	Ойн морин ураацай	White-throated Needletail	BV1	PM2	LC	LC	BV?, PM
<i>Apus pacificus</i>	Хондлой цагаан ураацай	Pacific Swift	BV3/4	PM4	LC	LC	PM
<i>Apus apus</i>	Хурын ураацай	Common Swift	BV2/3	PM3	LC	LC	PM
CUCULIFORMES	ХӨХӨӨНИЙ БАГ						
Cuculidae	Хөхөөний овог						
<i>Cuculus canorus</i>	Эгэл хөхөө	Common Cuckoo	BV3	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Cuculus saturatus</i>	Ханамал хөхөө	Oriental Cuckoo	BV2	PM3	LC	LC	BV, PM
GRUIFORMES	ТОГОРУУНЫ БАГ						
Rallidae	Түнжүүрийн овог						
<i>Porzana pusilla</i>	Оодон түнжүүр	Baillon's Crake	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Gallinula chloropus</i>	Хажилгат түнжүүр	Common Moorhen	BV1/2	PM2	LC	LC	PM?
<i>Fulica atra</i>	Халзан түнжүүр	Common Coot	BV3	PM3	LC	LC	PM
Gruidae	Тогорууны овог						
<i>Grus grus</i>	Хархираа тогоруу	Common Crane	BV2/3	PM2	LC	NT	PM
<i>Grus virgo</i>	Өвөгт тогоруу	Demoiselle Crane	BV3/4	PM4	LC	LC	BV?, PM
GAVIIFORMES	ГАХУУНЫ БАГ						
Gaviidae	Гахууны овог						
<i>Gavia arctica</i>	Хилэн гүеэт гахууна	Arctic Loon	BV2	PM2	LC	LC	BV?, PM
CICONIIFORMES	ӨРВИЙН БАГ						
Ciconiidae	Өрвийн овог						
<i>Ciconia nigra</i>	Хар өрөвтас	Black Stork	BV2/3	PM2	LC	LC	BV, PM
PELECANIFORMES	ХОТОНГИЙН БАГ						
Ardeidae	Дэглийн овог						
<i>Botaurus stellaris</i>	Усны бух шувуу	Eurasian Bittern	BV2/3	PM2	LC	NT	BV, PM
<i>Ardea cinerea</i>	Хөх дэглий	Grey Heron	BV3/4	PM2/3	LC	LC	BV, PM
Phalacrocoracidae	Гогойнхон						
<i>Phalacrocorax carbo</i>	Тураг гогой	Great Cormorant	BV2/3	PM2	LC	LC	PM

CHARADRIIFORMES	ХИАЗТЫН БАГ						
Recurvirostridae	Ээтэнгийн овог						
<i>Recurvirostra avosetta</i>	Алаг ээтэн	Pied Avocet	BV1/2	PM1/2	LC	LC	PM
Charadriidae	Хиазатын овог						
<i>Pluvialis squatarola</i>	Буурал сүвээ цагаан	Grey Plover		PM2	LC	LC	PM
<i>Pluvialis fulva</i>	Азийн сүвээ цагаан	Pacific Golden Plover		PM2/3	LC	LC	PM
<i>Charadrius dubius</i>	Нарийн хиазат	Little Ringed Plover	BV2/3	PM3	LC	LC	PM
<i>Charadrius alexandrinus</i>	Тэнгисийн хиазат	Kentish Plover	BV3/4	PM4	LC	LC	PM
<i>Charadrius leschenaultii</i>	Зэвэн хиазат	Greater Sandplover	BV2	PM3	LC	LC	PM
<i>Vanellus vanellus</i>	Умардын зуун хурга	Northern Lapwing	BV3	PM3/4	NT	LC	BV, PM
Scolopacidae	Хомноотын овог						
<i>Numenius arquata</i>	Морин тутгалжин	Eurasian Curlew	BV1	PM2	NT	LC	PM
<i>Limosa limosa</i>	Морин цууцал	Black-tailed Godwit	BV1	PM3	NT	LC	PM
<i>Arenaria interpres</i>	Алаг хайргач	Ruddy Turnstone		PM2/3	LC	LC	PM
<i>Philomachus pugnax</i>	Ноцоо ноололдой	Ruff	BV1	PM2	LC	LC	PM
<i>Calidris acuminata</i>	Сүүл элсэг	Sharp-tailed Sandpiper		PM1	LC	LC	PM
<i>Calidris ferruginea</i>	Хадуур элсэг	Curlew Sandpiper		PM2/3	NT	LC	PM
<i>Calidris temminckii</i>	Темминскийн элсэг	Temminck's Stint		PM3/4	LC	LC	PM
<i>Calidris subminuta</i>	Савар элсэг	Long-toed Stint		PM2/3	LC	LC	PM
<i>Calidris ruficollis</i>	Шар түрүүт элсэг	Red-necked Stint		PM3/4	NT	LC	PM
<i>Calidris alba</i>	Гурвалж элсэг	Sanderling		PM1	LC	LC	PM
<i>Calidris alpina</i>	Хар элсэг	Dunlin		PM1	LC	LC	PM
<i>Calidris minuta</i>	Одой элсэг	Little Stint		PM2	LC	LC	PM
<i>Limnodromus semipalmatus</i>	Азийн цууцал	Asian Dowitcher	BV1	PM2	NT	VU	PM
<i>Scolopax rusticola</i>	Буурал хомноот	Eurasian Woodcock	BV2	PM3	LC	LC	PM
<i>Gallinago solitaria</i>	Өнчин хараалж	Solitary Snipe	BV1	PM1, WV1	LC	LC	PM
<i>Gallinago stenura</i>	Замбын хараалж	Pintail Snipe	BV1	PM2	LC	LC	PM
<i>Gallinago megala</i>	Шугуйн хараалж	Swinhoe's Snipe	BV1	PM2	LC	LC	PM

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА

<i>Gallinago gallinago</i>	Шөвгөн хараалж	Common Snipe	BV2	PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Phalaropus lobatus</i>	Нарийн сэлээхэй	Red-necked Phalarope		PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Xenus cinereus</i>	Матигар хөгчүү	Terek Sandpiper		PM1/2	LC	LC	PM
<i>Actitis hypoleucos</i>	Хайргын хөгчүү	Common Sandpiper	BV2	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Tringa ochropus</i>	Сүүл цагаан хөгчүү	Green Sandpiper	BV1/2	PM2/3	LC	LC	BV, PM
<i>Tringa erythropus</i>	Хар хөгчүү	Spotted Redshank		PM2/3	LC	LC	PM
<i>Tringa totanus</i>	Улаан хөлт хөгчүү	Common Redshank	BV3	PM3	LC	LC	PM
<i>Tringa glareola</i>	Шугуйн хөгчүү	Wood Sandpiper	BV1	PM2	LC	LC	PM
<i>Tringa stagnatilis</i>	Бүрдний хөгчүү	Marsh Sandpiper	BV1/2	PM3	LC	LC	PM
Laridae	Цахлайн овог						
<i>Larus ridibundus</i>	Хүрэн толгойт цахлай	Black-headed Gull	BV1/2	PM3	LC	LC	PM
<i>Larus mongolicus</i>	Монгол цахлай	Mongolian Gull	BV3	PM3	LC	LC	PM
<i>Chlidonias leucopterus</i>	Буурал хараалай	White-winged Tern	BV2/3	PM3	LC	LC	PM
<i>Sterna hirundo</i>	Эгэл хараалай	Common Tern	BV3	PM3	LC	LC	PM
STRIGIFORMES	УУЛИЙН БАГ						
Strigidae	Уулийн овог						
<i>Athene noctua</i>	Хотны бүгээхэй	Little Owl	RB3/4		LC	LC	RB
<i>Otus scops</i>	Ердийн орволго	Eurasian Scops-owl	BV1/2	PM1	LC	LC	PM
<i>Asio otus</i>	Соотон гуйванга	Northern Long-eared Owl	BV(RB)2	PM2	LC	LC	PM
<i>Asio flammeus</i>	Хулгар гуйванга	Short-eared Owl	BV(RB)2	PM2	LC	LC	PM
<i>Bubo bubo</i>	Эгэл шар шувуу	Eurasian Eagle-Owl	RB3/4		LC	LC	RB
ACCIPITRIFORMES	ХАРЦАГЫН БАГ						
Pandionidae	Явлагын овог						
<i>Pandion haliaetus</i>	Загасч явлаг	Osprey	BV1/2	PM1	LC	LC	BV?, PM
Accipitridae	Харцгайн овог						
<i>Aquila nipalensis</i>	Тарважи бүргэд	Steppe Eagle	BV3/4	PM3, WV1	EN	LC	BV, PM
<i>Aquila heliaca</i>	Хан бүргэд	Eastern Imperial Eagle	BV1	PM1	VU	VU	BV, PM
<i>Aquila chrysaetos</i>	Цармын бүргэд	Golden Eagle	RB2/3		LC	LC	RB?

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА

<i>Hieraaetus pennatus</i>	Бахим бүргэд	Booted Eagle	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Circus cyaneus</i>	Саарал хулд	Hen Harrier	BV2/3	PM2	LC	LC	PM
<i>Circus pygargus</i>	Нугын хулд	Montagu's Harrier	BV1?	PM1	LC	DD	PM?
<i>Accipiter gularis</i>	Шунгаач харцага	Japanese Sparrowhawk	BV1/2	PM1	LC	LC	BV?, PM
<i>Accipiter nisus</i>	Морин харцага	Eurasian Sparrowhawk	BV2/3	PM3, WV1	LC	LC	BV, PM
<i>Accipiter gentilis</i>	Үлэг харцага	Northern Goshawk	BV2/3	PM2, WV2	LC	LC	BV, PM
<i>Haliaeetus leucoryphus</i>	Усны нөмрөг бүргэд	Pallas's Fish Eagle	BV1	PM1	VU	EN	PM?
<i>Haliaeetus albicilla</i>	Цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд	White-tailed Sea-eagle	BV1/2 PM2	WV1	LC	NT	BV, PM
<i>Milvus migrans</i>	Сохор элээ	Black Kite	BV4/5	PM4	LC	LC	BV, PM
<i>Buteo lagopus</i>	Тарлан сар	Rough-legged Buzzard		PM1, WV2/3	LC	LC	WV
<i>Buteo japonicus</i>	Дорнын сар	Japanese Buzzard	BV1/2	PM2	LC	DD	PM
<i>Buteo hemilasius</i>	Шилийн сар	Upland Buzzard	RB4	WV3	LC	LC	RB?
BUCEROTIFORMES							
Upupidae	Өвөөлжийн овог						
<i>Upupa epops</i>	Бөвөөлжин өвөөлж	Common Hoopoe	BV4	PM3	LC	LC	BV, PM
CORACIIFORMES	ЗҮСЭГТИЙН БАГ						
PICIFORMES	ТОНШУУЛЫН БАГ						
Picidae	Тоншуулын овог						
<i>Jynx torquilla</i>	Холтсон гоётуул	Eurasian Wryneck	BV2	PM2/3	LC	LC	BV, PM
<i>Picus canus</i>	Буурал тоншуул	Gray-faced Woodpecker	RB1/2		LC	LC	RB?
<i>Dryocopus martius</i>	Хар тоншуул	Black Woodpecker	RB2/3		LC	LC	RB
<i>Dendrocopos leucotos</i>	Хондлой цагаан тоншуул	White-backed Woodpecker	RB3/4		LC	LC	RB
<i>Dendrocopos major</i>	Алаг тоншуул	Great Spotted Woodpecker	RB4/5	WV1	LC	LC	RB
<i>Dendrocopos minor</i>	Цоохор тоншуул	Lesser Spotted Woodpecker	RB2	WV1	LC	LC	RB
FALCONIFORMES	ШОНХОРЫН БАГ						
Falconidae	Шонхорын овог						
<i>Falco naumanni</i>	Зээрд шонхор	Lesser Kestrel	BV3	PM3	LC	LC	PM?

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА

<i>Falco tinnunculus</i>	Начин шонхор	Common Kestrel	BV3/4	PM3, WV1	LC	LC	RB?
<i>Falco amurensis</i>	Амарын шонхор	Amur Falcon	BV2/3	PM3	LC	LC	PM
<i>Falco columbarius</i>	Хайргууна шонхор	Merlin	BV1/2	PM2,WV1	LC	LC	PM
<i>Falco subbuteo</i>	Шууман шонхор	Eurasian Hobby	BV2/3	PM2/3	LC	LC	PM
<i>Falco cherrug</i>	Идлэг шонхор	Saker Falcon	RB3	PM2/3	EN	VU	RB
<i>Falco peregrinus</i>	Эгэл шонхор	Peregrine Falcon	BV1	PM1/2	LC	DD	PM?
PASSERIFORMES	БОР ШУВУУНЫ БАГ						
Laniidae	Дунхайн овог						
<i>Lanius cristatus</i>	Ухаа дунхай	Brown Shrike	BV3/4	PM4	LC	LC	BV, PM
<i>Lanius excubitor</i>	Үнсэн дунхай	Great Grey Shrike	BV3	WV1; PM2	LC	LC	WV
Corvidae	Хэрээний овог						
<i>Perisoreus infaustus</i>	Хөвчийн дуудууш	Siberian Jay	RB2		LC	LC	RB
<i>Garrulus glandarius</i>	Ятга шаазгай	Eurasian Jay	RB3		LC	LC	RB
<i>Cyanopica cyanus</i>	Цэнхэр шаазгай	Azure-winged Magpie	RB2/3		LC	LC	RB
<i>Pica pica</i>	Алаг шаазгай	Black-billed Magpie	RB4/5		LC	LC	RB
<i>Nucifraga caryocatactes</i>	Самарч шаазгай	Spotted Nutcracker	RB3		LC	LC	RB
<i>Pyrrhonorax pyrrhonorax</i>	Улаан хушуут жунгаа	Red-billed Chough	RB4		LC	LC	RB
<i>Corvus dauuricus</i>	Алагтуу хэрээ	Daurian Jackdaw	BV(RB)3/4	PM3/4	LC	LC	RB
<i>Corvus frugilegus</i>	Турлиах хэрээ	Eurasian Rook	RB2	PM2	LC	LC	RB
<i>Corvus corone</i>	Хар хэрээ	Carrion Crow	RB3	WV	LC	LC	RB
<i>Corvus corax</i>	Хон хэрээ	Common Raven	RB5		LC	LC	RB
Bombycillidae	Энхэт бялзуухайн овог						
<i>Bombycilla garrulus</i>	Шивэр энхэт бялзуухай	Bohemian Waxwing	BV1	WV	LC	LC	WV
Paridae	Хөх бухын овог						
<i>Parus montanus</i>	Хүрэн толгойт хөх бух	Willow Tit	RB3		LC	LC	RB
<i>Parus major</i>	Их хөх бух	Great Tit	RB4		LC	LC	RB
<i>Parus cyanus</i>	Номин хөх бух	Azure Tit	RB2/3		LC	LC	RB
Remizidae	Уран шувууны овог						

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА

<i>Remiz coronatus</i>	Бургасны уран шувуу	White-crowned Penduline-tit	BV2	PM2	LC	LC	BV, PM
Hirundinidae	Алтан хараацайн овог						
<i>Riparia riparia</i>	Эргийн хараацай	Sand Martin	BV3/4	PM2	LC	LC	PM
<i>Hirundo rustica</i>	Асрын хараацай	Barn Swallow	BV3/4	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Hirundo daurica</i>	Монгол хараацай	Red-rumped Swallow	BV1	PM1	LC	LC	PM?
<i>Delichon urbicum</i>	Хүрээний хараацай	Northern House-martin	BV3	PM3	LC	LC	BV, PM
Aegithalidae	Сүүлт хөх бухын овог						
<i>Aegithalos caudatus</i>	Сүүлт хөх бух	Long-tailed Tit	RB2		LC	LC	RB
Alaudidae	Богширгын овог						
<i>Melanocorypha mongolica</i>	Монгол болжмор	Mongolian Lark	RB5	WV	LC	LC	NB
<i>Calandrella cheleensis</i>	Дэрсний жиргэмэл	Asian Short-toed Lark	BV2/3	PM2	LC	LC	PM
<i>Alauda arvensis</i>	Боролзой болжмор	Eurasian Skylark	BV3/4	PM4	LC	LC	PM
<i>Eremophila alpestris</i>	Эвэрт болжмор	Horned Lark	RB5/6	PM4, WV	LC	LC	RB
Sylviidae	Зэржигэний овог						
<i>Bradypterus davidi</i>	Хурган цоохондой	Spotted Bush Warbler	BV1	PM1	LC	DD	PM
<i>Locustella certhiola</i>	Гүймхий шатан сүүлт	Pallas's Grasshopper-warbler	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Phylloscopus collybita</i>	Урианхайн дууч шувуу	Common Chiffchaff	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Phylloscopus fuscatus</i>	Бүхт дууч шувуу	Dusky Warbler	BV2/3	PM4	LC	LC	BV, PM
<i>Phylloscopus griseolus</i>	Хасаг дууч шувуу	Sulphur-bellied Warbler	BV1/2	PM1	LC	LC	PM
<i>Phylloscopus schwarzi</i>	Цангинаа дууч шувуу	Radde's Warbler		PM1	LC	NA	PM
<i>Phylloscopus proregulus</i>	Жирхэн дууч шувуу	Lemon-rumped Warbler	BV2/3	PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Phylloscopus inornatus</i>	Борлог дууч шувуу	Inornate Warbler	BV2/3	PM3/4	LC	LC	BV, PM
<i>Phylloscopus humei</i>	Хүмэй дууч шувуу	Hume's Leaf Warbler	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Phylloscopus borealis</i>	Умардын дууч шувуу	Arctic Warbler	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Phylloscopus trochiloides</i>	Ногоовор дууч шувуу	Greenish Warbler	BV1/2	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Sylvia communis</i>	Шөвгөр зэржгэнэ	Greater Whitethroat	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM

<i>Sylvia curruca</i>	Тарчигнаа зэржгэнэ	Lesser Whitethroat	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM
Regulidae	Задзуулайн овог						
<i>Regulus regulus</i>	Шар мэлзэн задзуулай	Goldcrest	BV1	PM2	LC	LC	BV?, PM
Sittidae	Тоншголжны овог						
<i>Sitta europaea</i>	Өрнийн тоншголжин	Wood Nuthatch	RB3		LC	LC	RB
Certhiidae	Бялзуумарын овог						
<i>Certhia familiaris</i>	Хөвчийн бялзуухай	Eurasian Treecreeper	RB1		LC	LC	RB
Sturnidae	Тодлын овог						
<i>Sturnus vulgaris</i>	Хар тодол	Common Starling	BV2/3	PM2	LC	LC	PM?
<i>Sturnus cineraceus</i>	Бор тодол	White-cheeked Starling	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM
Turdidae	Хөөндэйн овог						
<i>Zoothera sibirica</i>	Шивэр хөөндэй	Siberian Thrush	BV1	PM1	LC	LC	PM
<i>Zoothera dauma</i>	Алаг хөөндэй	Eurasian Scaly Thrush	BV1	PM3	LC	LC	PM
<i>Turdus obscurus</i>	Халиун хөөндэй	Eyebrowed Thrush	BV2	PM2	LC	LC	PM
<i>Turdus ruficollis</i>	Улаан гүеэт хөөндэй	Red-throated Thrush	BV2/3	PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Turdus naumanni</i>	Науманны хөөндэй	Naumann's Thrush	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Turdus viscivorus</i>	Бужмаг хөөндэй	Mistle Thrush	BV1	PM1	LC	LC	PM
Muscicapidae	Намнаахайн овог						
<i>Luscinia calliope</i>	Өнгөлүүрт гургалдай	Siberian Rubythroat	BV2/3	PM3/4	LC	LC	BV, PM
<i>Luscinia svecica</i>	Сондорт гургалдай	Bluethroat	BV1/2	PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Luscinia cyane</i>	Номин гургалдай	Siberian Blue Robin	BV1/2	PM1	LC	LC	PM
<i>Tarsiger cyanurus</i>	Хөх зоот гургалдай	Red-flanked Bush-robin	BV1/2	PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Phoenicurus erythronotus</i>	Улбар гал сүүлт	Rufous-backed Redstart	BV1/2	PM2	LC	LC	PM
<i>Phoenicurus ochruros</i>	Мойлон гал сүүлт	Black Redstart	BV2/3	PM2	LC	LC	PM
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	Эгэл гал сүүлт	Common Redstart	BV2	PM2	LC	LC	BV, PM
<i>Phoenicurus aureus</i>	Дагуур гал сүүлт	Daurian Redstart	BV3/4	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Phoenicurus erythrogaster</i>	Цээжмэг гал сүүлт	White-winged Redstart	BV2	PM2	LC	LC	PM

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА

<i>Saxicola torquatus</i>	Эгэл шулганаа	Common Stonechat	BV2	PM2/3	LC	LC	PM
<i>Oenanthe oenanthe</i>	Адууч чогчиг	Northern Wheatear	BV4/5	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Oenanthe pleschanka</i>	Мяраан чогчиг	Pied Wheatear	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Oenanthe isabellina</i>	Бүжмич чогчиг	Isabelline Wheatear	BV5/6	PM3	LC	LC	BV?, PM
<i>Monticola saxatilis</i>	Хадны жижир	Rufous-tailed Rock-thrush	BV2/3	PM2	LC	LC	PM
<i>Muscicapa striata</i>	Бөртөт намнаахай	Spotted Flycatcher	BV2	PM2	LC	LC	PM
<i>Muscicapa sibirica</i>	Шивэр намнаахай	Dark-sided Flycatcher	BV1/2	PM2/3	LC	LC	BV, PM
<i>Muscicapa dauurica</i>	Дагуурын намнаахай	Asian Brown Flycatcher	BV2/3	PM2/3	LC	LC	BV, PM
<i>Ficedula mugimaki</i>	Тайгын намнаа	Mugimaki Flycatcher	BV1?	PM1	LC	LC	PM
<i>Ficedula albicilla</i>	Хурган намнаа	Taiga Flycatcher	BV2/3	PM3/4	LC	LC	BV, PM
Cinclidae	Харзлайн овог						
<i>Cinclus cinclus</i>	Гялаан омруут харзлай	White-throated Dipper	RB2/3	WV	LC	LC	RB
Passeridae	Бор шувууны овог						
<i>Passer domesticus</i>	Оронгийн бор шувуу	House Sparrow	RB5		LC	LC	RB
<i>Passer montanus</i>	Хээрийн бор шувуу	Eurasian Tree Sparrow	RB5		LC	LC	RB
<i>Petronia petronia</i>	Хадны бор шувуу	Rock Sparrow	RB4/5		LC	LC	RB
Prunellidae	Хайруулдайн овог						
<i>Prunella montanella</i>	Сибирийн хайруулдай	Siberian Accentor		PM2	LC	LC	PM
<i>Prunella fulvescens</i>	Шарга хайруулдай	Brown Accentor	RB2/3	WV	LC	LC	NB
Motacillidae	Цэгцгийн овог						
<i>Motacilla alba</i>	Хөх цэгцгий	White Wagtail	BV4	PM4	LC	LC	BV, PM
<i>Motacilla flava</i>	Шар цэгцгий	Yellow Wagtail	BV2/4	PM2	LC	LC	BV?, PM
<i>Motacilla cinerea</i>	Уулын цэгцгий	Grey Wagtail	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Anthus richardi</i>	Хээрийн шийхнүүхэй	Richard's Pipit	BV3/4	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Anthus godlewskii</i>	Годлевскийн шийхнүүхэй	Blyth's Pipit	BV3/4	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Anthus trivialis</i>	Ойн шийхнүүхэй	Tree Pipit	BV2/3	PM2	LC	NT	PM
<i>Anthus hodgsoni</i>	Бөртөт шийхнүүхэй	Olive-backed Pipit	BV2/3	PM4/5	LC	LC	BV, PM
<i>Anthus gustavi</i>	Сибирийн шийхнүүхэй	Pechora Pipit		PM1	LC	LC	PM

<i>Anthus cervinus</i>	Зосон гүеэт шийхнүүхэй	Red-throated Pipit		PM1/2	LC	LC	PM
<i>Anthus spinoletta</i>	Харзны шийхнүүхэй	Water Pipit	BV1/2	PM2	LC	LC	BV, PM
Fringillidae	Бужиргын овог						
<i>Fringilla montifringilla</i>	Алаг бужирга	Brambling	BV1/2	PM2/3	LC	LC	BV, PM
<i>Spinus spinus</i>	Эгэл ногоолзой	Eurasian Siskin	BV1	PM1; WV	LC	LC	PM
<i>Acanthis flammea</i>	Дөлөн цэгцүүхэй	Common Redpoll	BV1?	PM2; WV	LC	LC	WV
<i>Acanthis hornemanni</i>	Шунхан цэгцүүхэй	Arctic Redpoll		WV	LC	LC	WV
<i>Acanthis flavirostris</i>	Улаан бор бужирга	Eurasian Twite	RB2/3		LC	LC	RB
<i>Leucosticte brandti</i>	Арцны зангалай	Black-headed Mountain-finch	RB1/2		LC	LC	RB?
<i>Uragus sibiricus</i>	Үүр сүүлт зан	Long-tailed Rosefinch	RB2/3		LC	LC	RB
<i>Carpodacus erythrurus</i>	Улаавар бужмар	Common Rosefinch	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Caprodacus roseus</i>	Ягаан бужмар	Pallas's Rosefinch	BV(RB)1	PM1	LC	LC	RB
<i>Pinicola enucleator</i>	Нарсны шүршүү	Pine Grosbeak	RB2		LC	LC	RB
<i>Loxia curvirostra</i>	Гацуурын солбин хушуут	Red Crossbill	RB2		LC	LC	RB
<i>Loxia leucoptera</i>	Тольт солбин хушуут	White-winged Crossbill	RB1?		LC	LC	RB
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	Эгэл зан	Eurasian Bullfinch	RB1	PM1	LC	LC	RB
<i>Coccothraustes coccorhraustes</i>	Банхар булжуухай	Hawfinch	BV2	PM2; WV	LC	LC	RB
Emberizidae	Хөмрөгийн овог						
<i>Emberiza leucocephalos</i>	Цагаан шанаат хөмрөг	Pine Bunting	BV2/3	PM3	LC	LC	BV, PM
<i>Emberiza cia</i>	Цагаан хөмсөгт хөмрөг	Rock Bunting	BV1	PM1	LC	LC	PM?
<i>Emberiza hortulana</i>	Алаг хөмрөг	Ortolan Bunting	BV2	PM1	LC	LC	BV, PM
<i>Emberiza fucata</i>	Шар нүдэн хөмрөг	Chestnut-eared Bunting	BV1	PM1	LC	LC	PM
<i>Emberiza pusilla</i>	Борлог хөмрөг	Little Bunting	BV1?	PM3/4	LC	LC	PM
<i>Emberiza rustica</i>	Хар шанаат хөмрөг	Rustic Bunting		PM1	LC	LC	PM
<i>Emberiza aureola</i>	Шар элэгт хөмрөг	Yellow-breasted Bunting	BV2/3	PM1	NT	VU	PM
<i>Emberiza rutila</i>	Орхимжит хөмрөг	Chestnut Bunting	BV1	PM1/2	LC	LC	PM
<i>Emberiza pallasi</i>	Цагаан хэвэлт хөмрөг	Pallas's Bunting	BV3/4	PM2/3	LC	LC	PM
<i>Emberiza schoeniclus</i>	Цагаан хүзүүт хөмрөг	Reed Bunting	BV2/3	PM2/3	LC	LC	PM

<i>Calcarius lapponicus</i>	Буулгат хөмрөг	Lapland Longspur		PM1; WV	LC	LC	WV
<i>Plectrophenax nivalis</i>	Цасч хөмрөг	Snow Bunting		PM1; WV	LC	LC	WV

ХӨХТӨН

Латин нэр	Латин адилцах нэр	Монгол нэр	Англи	Адилцах нэр	Олон улсын хамгааллын статус	Монгол орны хамгааллын статус
SORICOMORPHA		Шавьж идэштний баг				
SORICIDAE		Атаахайн овог				
<i>Sorex tundrensis</i> (Merriam, 1900)	<i>S. t. baikalensis</i> , <i>S. t. sibiricus</i>	Цармын атаахай	Tundra shrew		LC	DD
<i>Sorex caecutiens</i> (Laxmann, 1788)		Дааган атаахай	Laxmann's shrew		LC	LC
<i>Sorex minutissimus</i> (Zimmermann, 1780)	<i>S. m. tsherskii</i> , <i>S. m. caudata</i>	Өөдсөн атаахай	Eurasian least shrew		LC	DD
<i>Sorex roboratus</i> (Hollister, 1913)	<i>S. r. roboratus</i> , <i>S. r. thomasi</i>	Тавшгар атаахай	Flat-skulled shrew		LC	DD
<i>Sorex araneus</i> (Linnaeus, 1758)	<i>S. a. araneus</i> , <i>S. a. tomensis</i>	Хэвлүүн атаахай	Common araneus		LC	NE
<i>Neomys fodiens</i> (Pennant, 1771)	<i>N. f. orientis</i>	Усч гэрэлзгэнэ	Eurasian water shrew		LC	LC
TALPIDAE		Чацуулины овог				
<i>Talpa altaica</i> (Nikolsky, 1883)	<i>T. a. suschkini</i>	Алтайн чацуулан	Siberian mole		LC	DD
CHIROPTERA		Гар далавчтаны баг				
VESPERTILIONIDAE		Багваахайн овог				
<i>Myotis petax</i> (Hollister, 1912)	<i>M. daubentonii</i> , <i>M. d. volgensis</i>	Дорнодын усаг багваахай	Eastern water bat		NE	LC
LAGOMORPHA		Туулай хэлбэртний баг				
LEPORIDAE		Туулайн овог				
<i>Lepus timidus</i> (Linnaeus, 1758)		Чандага	Arctic hare	Mountain hare	LC	LC
OCHOTONIDAE		Огдойн овог				
<i>Ochotona alpina</i> (Pallas, 1773)		Тагийн огдой	Alpine pika		LC	LC
RODENTIA		Мэрэгчдийн баг				
SCIURIDAE		Хэрмийн овог				
<i>Pteromys volans</i> (Linnaeus, 1758)		Олби	Siberian flying squirrel		LC	DD

ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БҮСИЙН БИОЛОГИЙН ОЛОН ЯНЗ БАЙДЛЫН СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БҮРДҮҮЛЭХ СУДАЛГАА

Tamias sibiricus (Laxmann, 1769)		Жирх	Siberian chipmunk		LC	LC
Sciurus vulgaris (Linnaeus, 1758)		Бараан хэрэм	Eurasian red squirrel		LC	NT
ARVICOLIDAE		Усч оготны овог				
Microtus gregalis (Pallas, 1779)		Хэргэлзий оготно	Narrow headed vole		LC	LC
Microtus arvalis (Pallas, 1778)		Бараан оготно	Common vole		LC	DD
Myodes rufocanus (Sundevall, 1846)		Ойн хүрэн оготно	Grey red-backed vole		LC	LC
Myodes rutilus (Pallas, 1779)		Ойн улаан оготно	Northern red-backed vole		LC	LC
Myopus schisticolor (Lilljeborg, 1844)		Ойн хөвхөлжин	Wood lemming		LC	DD
Alticola macrotis (Radde, 1862)		Соён барагчин	Large eared mountain vole		LC	DD
Arvicola amphibius (Linnaeus, 1758)		Усч оготно	Eurasian water vole		LC	DD
MURIDAE		Хулганын овог				
Micromys minutus (Pallas, 1771)		Чигчий хулгана	Eurasian harvest mouse		LC	DD
Apodemus peninsulae (Thomas, 1907)		Азийн хулгана	Korean field mouse		LC	LC
Mus musculus (Linnaeus, 1758)		Гэрийн хулгана	House mouse		LC	NE
CARNIVORA		Мах идэштний баг				
CANIDAE		Чонын овог				
Vulpes vulpes (Linnaeus, 1768)		Шар үнэг	Red fox		LC	NT
Canis lupus (Linnaeus, 1758)		Саарал чоно	Grey wolf		LC	NT
URSIDAE		Баавгайн овог				
Ursus arctos (Linnaeus, 1758)		Хүрэн баавгай	Brown bear		LC	DD
MUSTELIDAE		Суусарын овог				
Gulo gulo (Linnaeus, 1758)		Нохой зээх	Wolverine		LC	LC
Meles leucurus (Hodgson, 1847)		Халздай дорго	Asian badger		LC	LC
Lutra lutra (Linnaeus, 1758)		Голын халиу	Eurasian otter		NT	DD
Mustela nivalis (Linnaeus, 1766)		Хотны үен	Least weasel		LC	LC
Mustela erminea (Linnaeus, 1758)		Цагаан үен	Stoat	Ermine	LC	LC
Mustela sibirica (Pallas, 1773)		Ойн солонго	Siberian weasel		LC	LC
Mustela altaica (Pallas, 1811)		Хээрийн солонго	Mountain weasel	Alpine weasel	NT	LC
Martes zibellina (Linnaeus, 1758)		Ойн булга	Sable		LC	VU
Neovison vison (Schreber, 1777)		Усны булга	American mink		LC	NE
MUSTELIDAE		Суусарын овог				
Lynx lynx (Linnaeus, 1758)		Шилүүс	Eurasian lynx		NT	NT

ARTIODACTYLA		ТУРУУТНЫ БАГ				
SUIDAE		Гахайн овог				
<i>Sus scrofa</i> (Linnaeus, 1758)		Зэрлэг гахай	Wild boar		LC	NT
CERVIDAE		Бугын овог				
<i>Alces alces</i> (Linnaeus, 1758)		Хандгай	Moose	Eurasian elk	LC	EN
<i>Alces americanus</i> (Clinton, 1822)						
<i>Capreolus pygargus</i> (Pallas, 1771)		Бор гөрөөс	Siberian roe deer		LC	NE
<i>Rangifer tarandus</i> (Linnaeus, 1758)		Цаа буга	Reindeer	Caribou	LC	VU
<i>Cervus elaphus</i> (Linnaeus, 1758)		Халиун буга	Red deer		LC	CR
MOSCHIDAE		Хүдрийн овог				
<i>Moschus moschiferus</i> (Linnaeus, 1758)		Хүдэр	Siberian musk deer		VU	EN

ХАВСРАЛТ ХСЗ. Улаан тайгын ДЦГ-ын түлхүүр зүйлийн судалгааны замнал ба бүртгэл

Цэгэн ажиглалтын судалгаа (Халиун буга)

[illegible]

Цэгэн ажиглалтын судалгаа (Тул)

Судалгааны талбайн дугаар	Газрын нэр	Он.сар.өдөр	Цэгэн ажиглалтын солбицол		№	Зүйлийн нэр	Цаг/мин	Биеийн урт(см)	Биеийн жин(кг)	Харсан бодгалийн тоо
			N	E						
ХӨБЗ-Н-VP001	Улаан хадны булан	2016.08.10	50°11'08.1"	98°39'22.05"	1	<i>Hucho taimen</i>	12:00	84		
					2	<i>Hucho taimen</i>	14:30	67		
	Улаан хадны булан	2016.08.16	50°11'08.1"	98°39'22.05"	1	<i>Hucho taimen</i>	14:00	72		
					2	<i>Hucho taimen</i>	15:00	74		1
	Улаан хадны булан	2016.08.17	50°11'08.1"	98°39'22.05"	1	<i>Hucho taimen</i>	11:10	107		
					2	<i>Hucho taimen</i>	14:25	101		
					3	<i>Hucho taimen</i>	14:30	135		
	Улаан хадны булан	2016.08.26	50°11'08.1"	98°39'22.05"	1	<i>Hucho taimen</i>	10:20	141		1
					2	<i>Hucho taimen</i>	15:20	108		2
					3	<i>Hucho taimen</i>	15:40	84		
					4	<i>Hucho taimen</i>	17:30	78		
ХӨБЗ-Н-VP002	Цагаан булан	2016.08.12	50°07'37"	98°52'35.5"	1	<i>Hucho taimen</i>	11:30	92		
ХӨБЗ-Н-VP003	Нарангийн булан	2016.08.14	49°59'14.08"	98°49'55.02"	1	<i>Hucho taimen</i>	12:15	60		
					2	<i>Hucho taimen</i>	15:00	69		
					3	<i>Hucho taimen</i>	16:30	56		
					4	<i>Hucho taimen</i>	17:20	73		
					5	<i>Hucho taimen</i>	17:25	82		
	Нарангийн булан	2016.08.17	49°59'14.08"	98°49'55.02"	1	<i>Hucho taimen</i>	6:30	61		1
					2	<i>Hucho taimen</i>	8:00	73		1
					3	<i>Hucho taimen</i>	11:00	86		1
					4	<i>Hucho taimen</i>	13:00	29		2
ХӨБЗ-Н-VP004	Хүүгийн булан	2016.08.18	50°01'50.08"	98°49'55.02"	1	<i>Hucho taimen</i>	10:00	105		
					2	<i>Hucho taimen</i>	17:00	102		
					3	<i>Hucho taimen</i>	17:12	145		
ХӨБЗ-Н-VP005	Цагаан булан	2016.08.20	50°07'37"	98°52'35.5"	1	<i>Hucho taimen</i>	10:00	64		1
					2	<i>Hucho taimen</i>	12:00	53		1
					3	<i>Hucho taimen</i>	13:30	68		1
ХӨБЗ-Н-VP006	Хулганы ам	2016.08.21	50°13'13.86"	98°31'53.31"	1	<i>Hucho taimen</i>	7:00	73		1
					2	<i>Hucho taimen</i>	11:00	100		1

					3	<i>Hucho taimen</i>	14:00	84		1
ХӨБЗ-Н-VP007	Цагаан голын ам	2016.08.25	50°07'37"	98°52'35.5"	1	<i>Hucho taimen</i>	13:10	58		
					2	<i>Hucho taimen</i>	13:40	74		1
					3	<i>Hucho taimen</i>	14:00	107		
					4	<i>Hucho taimen</i>	15:50	118		

Шугаман замналын судалгаа (Халиун буга)

Замналын дугаар	Огноо	Газрын нэр	Замнал эхэлсэн цэг		Замнал төгссөн цэг		Замналын урт (М)	Өргөн (М)	Зүйлийн нэр	Цаг/мин	Амьтан хүртэлх зай	Амьтан хүртэлх перпендикуляр зай	Өнцөг	Нийт	Судлаачийн амьтан харсан солбицол	
			N	E	N	E									N	E
ХӨУЛ-ЛТ009	2016.08.20	Хэнзийн боом	51°13'36.3"	98°24'40.7"	51°12'11.3"	98°23'42.9"	18000	800	<i>Cervus elaphus</i>	12:45	1500	1200	310	4	51°12'11.3"	98°23'42.9"
ХӨУЛ-ЛТ010	2016.08.20	Саалгын бэлчир	51°12'11.3"	98°23'42.9"	51°03'29.1"	98°27'34.4"	32000	600	<i>Cervus elaphus</i>	19:28	700	650	130	2	51°03'43.5"	98°27'29.8"
ХӨУЛ-ЛТ011	2016.08.21	Орготог	51°03'29.1"	98°27'34.4"	51°03'43.4"	98°27'29.8"	1000	400								
ХӨУЛ-ЛТ012	2016.08.22	Хяраа	51°03'43.4"	98°27'29.8"	51°00'34.2"	98°30'13.3"	14000	300								
ХӨУЛ-ЛТ013	2016.08.23	Хөгийн гол	51°00'34.2"	98°30'13.3"	51°00'19.6"	98°43'38.1"	54000	800								